

Чорний ліс
Андрій Анатолійович Кокотюха

У Чорному лісі на Волині українці воюють відразу на три фронти: з німцями, росіянами та поляками. Головний герой – колишній міліціонер, зек, радянський диверсант – мусить розібратися в тому, хто друг, а хто ворог. У нього нині одна мета – зрозуміти, на чиєму боці правда, і відстоювати її зі зброєю в руках.

Андрій Кокотюха

Чорний ліс

Обережно! Ненормативна лексика!

Передмова

За лаштунками партизанської війни

Відомий італійський філософ та історик Бенедетто Кроче якось написав: «Мертва історія воскресає, минуле стає сучасним, коли того вимагає життя». Сьогодні українське суспільство, ведучи війну за своє право на існування, як ніколи гостро переживає це «воскресіння історії», кожною клітиною ества відчуваючи минуле, котре раптом стало сучасністю.

Боротьба між українською національно-державною та радянсько-російською ідентичностями, яка впродовж останніх десятиліть велася політичними і пропагандистськими методами, стараннями чинного російського режиму переросла у криваву війну. Війну, котра пробуджує в наших громадян інтерес до пізнання попереднього досвіду подібних протистоянь, які мали місце в 1917-1920-х та в 1940-1950-х роках. Наукові, науково-популярні та художні твори на історичну тематику нині звучать по-особливому, викликають у вітчизняного книголюбця загострену зацікавленість.

Роман Андрія Кокотюхи «Чорний ліс» присвячено невеликому епізодові тривалого та напруженого українсько-російського протистояння – боротьбі українських повстанців і радянських партизанів/диверсантів під час німецької окупації.

Від перших місяців німецько-радянської війни в Москві активно працювали над розгортанням у німецькому тилу потужної таємної війни, яку мали вести підпільники, партизани, розвідники й диверсанти. Озброєні посланці Сталіна в окупованій гітлерівцями Україні мали стати не лише проблемою для нацистів та нагадуванням місцевому населенню про неминучість повернення радянської влади, а й «каральним мечем», спрямованим проти будь-кого, хто посмів мріяти про самостійницьку альтернативу для своєї батьківщини. За лаштунками партизанської війни з гітлерівцями розгорнулася ще одна таємна війна – битва двох підпіль і двох партизанських армій.

Спираючись здебільшого на польську громаду західноукраїнських земель і нечисленних місцевих українських пошановувачів комунізму, радянські партизани/диверсанти впродовж 1942-1944 років витратили масу сил, засобів та енергії задля того, щоб продертися й закріпитися в регіоні, який став базовим для українського визвольного руху 1940-1950-х років.

Від листопада 1942 року інформаційні донесення німецької поліції фіксують відомості про бойові зіткнення між озброєними прихильниками ОУН (яких нацисти, подібно до більшовиків, називали бандами) та радянськими парашутистами. В одному з таких повідомлень читаємо: «Між бандерівською бандою і радянськими парашутистами, які приземлилися в районі Рокитного, відбувся бій, так як бандерівці не хотіли терпіти їх у своїй місцевості». Про підсумки бою повідомлялося: «В результаті перестрілки, яка виникла, частина парашутистів була убита, а частина поранена. Бандерівська банда, очевидно як трофеї, отримала нову радянську зброю».

З весни 1943 року сутички, бої, перестрілки, взаємні напади між підрозділами УПА та радянськими партизанськими загонами, з'єднаннями, диверсійними, підривними і розвідувальними групами стали повсякденним явищем. Спроби домовитися про спільну боротьбу з німцями або про нейтралітет не приносили тривалих позитивних результатів, надто різними були світоглядні засади протиборних сторін і кінцеві цілі їхньої боротьби.

Взявши до рук «Чорний ліс» Андрія Кокотюхи, читач отримає можливість поринути в калейдоскоп надзвичайно складних подій. Подій, які в тій чи іншій формі, в тій чи іншій місцевості відбулися в реальному житті. Жанр роману дозволив авторові звести їх у єдиний сюжет і показати у відносно невеликому за обсягом тексті всю гостроту протистояння, яке шматувало людські долі, нищило мораль, робило друзів ворогами, а ворогів друзями..

Іван Патриляк

Частина перша

Диверсант

Керівники українських буржуазних націоналістів – це німецькі агенти. Частина рядових учасників цих загонів палко бажає боротися з німецькими окупантами, але вони обдурені буржуазними націоналістами.

Рекомендую не вступати в контакт із цими загонами, не виступати збройно, якщо вони самі не нападуть.

З листа першого секретаря ЦК КП(б)У Микити Хрушова – Сидору Ковпаку та Семену Рудневу 23 березня 1943 року

15 травня – 10 червня 1943 року

Урал, неподалік Туринська, виправно-трудовий табір НКВС, окремий табірний пункт N 5

- Ну що, симулянти, нудно?

Капітан не чекав відповіді. Запитав, аби з чогось почати розмову. Мешканці ж табірнього госпіталю з його появою дружно підвелися з койок.

Хто метушливо, як старий злодій дядя Вася, котрий почав сидіти ще за царя й заробив сухоти. Хвороба давала законні підстави відлежуватися на чистому простирадлі та отримувати належну в таких випадках підсилену пайку. Ще й розводився про те, що на волі в нього нікого нема, туберкульоз там не лікують належним чином і, аби не тюремні й табірні ліпили, він давно б уже двинув коні.

Хто з острахом, і таким виглядав зовсім зелений Савка, торгівець анашею, якого зняли свого часу з ташкентського поїзда. Цей працював на лісопилці, зловив гаву, мало не втратив пальця на лівій руці й тепер боявся, аби не заgrimіти за навмисне пошкодження членів – ненавмисне дозволяло перейти на легшу роботу.

Хто з мовчазною підністю, навіть із викликом, як бандит Князев. Погляду не відводив, навпаки, випнув широкі груди, дивився капітанові просто в очі, усім своїм виглядом говорячи: нічим ти мене не візьмеш, громадянине начальник. На Князева чекало десять діб арешту в бараку посиленого режиму, куди той мав вирушати, шойно піде на поправку. Чого він не поділив із волоцюгою, котрий прийшов з новим етапом, ще треба було розібратися, але той після операції лежав окремо, за стіною. Капітан пообіцяв – як очухається, теж піде в БУР [1 - Приміщення, часто окрема камера, де відбували покарання в'язні системи ГУТАБ НКВС в 1920-1960-х рр. Барак посиленого режиму (БУР – барак усиленого режима, рос.), по суті, був внутрішньою тюрмою табору, куди саджали порушників дисципліни, тих, хто відмовлявся від робіт тощо. З другої половини 1960-х називався ПКТ – приміщення камерного типу.], і надовго. Поки що Князеву зашили бік, і шви ніби зніматимуть під кінець тижня.

Максим Коломієць виструнчився, бо того вимагав порядок. У таборі він був не колишнім офіцером, а в'язнем із присвоєним порядковим номером. Не метушився, не боявся, бо в минулому житті так само спокійно підводився чи ставав струнко, коли заходив старший за званням. Але, крім того, внутрішній голос підказав Максимові: новий начальник оперативної частини табірнього пункту капітан Ярцев прийшов по його душу.

Так і є. Ігноруючи його сусідів по палаті, візитер наблизився до Коломієця. Мовчки видобув із кишені галіфе коробку «Казбеку». Далі, не зважаючи на ласі погляди зеків, розкрив її, простягнув Максимові.

- Смакуй.

- Не відмовлюся, громадянине капітан.

Гонор у таборі він показувати не збирався. Не для того сідав, аби привертати до себе увагу. Засудили взимку сорок першого, до війни, і була надія звільнитися достроково, за гарну поведінку. Тим більше, усі, хто займався його справою, включно з суддею, ставилися до злочинця з неприхованим розумінням. Тож натяки на можливість вийти раніше звучали досить прозоро. І він налаштував себе на кращий фінал.

Але війна поставила все з ніг на голову.

Коломієць навіть підозрював – доведеться відсидіти всі п'ять, максимум, передбачений за сто тридцять восьмою статтею Кримінального кодексу СРСР [2 – Мається на увазі редакція Кримінального кодексу, прийнята 1926 року й чинна в період, згаданий тут.], бо навряд чи кримінальних злочинців під час воєнного стану дозволять випускати на волю раніше, ніж належить. Тепер же, коли Ярцев звернув на нього увагу, Максим узагалі не чекав нічого доброго від своєї авантюри.

Хоча й не шкодував.

Зробив би так ще раз, якщо б випала нагода.

Навіть якби Оксана зараз була живою, бо й тут втрутилася війна, і Коломієць цілком серйозно думав, що загибель дружини тією Божою карою, яку мусив отримати за вбивство. Нехай не вважав того, кого застрелив, людиною й рука не здригнулася. Вищі сили напевне вирішили: років за колючим дротом, на які Максим, по суті, свідомо себе прирік, розробляючи й втілюючи в життя план помсти, не досить, щоб спокутувати провину.

Бомби на ешелон, у якому Оксана з мамою їхали в евакуацію, сипалися з неба. Є в цьому щось символічне, ой е..

Узявши папіроску двома пальцями, Коломієць ледь стиснув порожню гільзу й покрутив, чекаючи на вогонь. Капітан коробку не забирав, і Максим пригостився ще однією, заклавши за вухо. Аж тоді Ярцев заховав куриво.

– Вийдемо. Здається, тут не можна диміти. Санітарні норми.

Сказавши так, капітан гмикнув, сплюнув під ноги, старанно розтер носом. Після того кивнув, наказуючи в'язневі йти вперед. Рана ще боліла, Коломієць повернувся незграбно, поточився. Рівновагу втримав, схопившись за нікельоване бильце койки, та «казбечина» не втрималася за вухом, бо не щільно вклав, – упала. Нахилившись і скривившись, бо надто різко, Максим підняв цигарку, сховав під худу подушку. Лиш потім рушив на вихід, устигнувши перехопити погляди інших зеків та зрозумівши: ці думають, що його ведуть на розстріл. І начальник оперчастини покладе жертву в госпітальному дворіку, розрядивши в нього наган.

За його попередником водилися подібні речі. Якось, п'яний у дим, увірвався в операційну, де лєнінградському професорові-хіміку саме намагалися врятувати життя від наслідків перитоніту, і вбив того пострілом у голову. Нема чого, мовляв, лікувати ворога народу, троцькіста, жидівську морду, зрадника батьківщини, коли фашисти напали й бомблять Мінськ та Київ.

Замінили його не через той випадок. Два роки ще протримався. Щоразу, як завертали рапорт і не пускали на фронт, лютував, пакуючи політичних у БУР без видимого приводу, лупцюючи перед усіма на плацу до півсмерті чи розстрілюючи. Оформляв потім як спробу втечі, ніхто слова не міг сказати.

Подумаеш, вороги народу.

Чого чекати від Ярцева, ніхто не знав. Капітан прийшов, коли його попередник таки виходив по кабінетах і прохання про відправку до діючої армії нарешті задовольнили. Спершу новий кум не проявив себе ніяк, напевне придивляючись до контингенту. Але щойно він переступив поріг госпітальної палати, Максим, знайомий зі звичаями в органах раніше, ніж із табірними порядками, відчув небезпеку. Не знав, чому й звідки тягне. Розв'язав для себе нескладне рівняння: начальник оперативної частини отак, запросто, засудженого за умисне вбивство колишнього працівника

міліції не відвідає. І козирної цигарки не запропонує при всіх. Нічого не завадить викликати такого ніби до лікаря, дочекатися в кабінеті, хазяїна звідти виставити й поговорити по душах, раз є така потреба.

Та Ярцев демонстративно виявляє особливе ставлення до Коломійця.

Значить, його ситуація, без того непевна й хистка, може гойднутися в гірший бік.

Капітан навряд чи не розуміє того.

Значить, робить так навмисне. Максимові лишалося розгадати маневр, хоч знайдена відповідь напевне нічого не змінить.

Ставши посеред двору, зовсім не ховаючись від багатьох пар цікавих очей, котрі стежили за ними крізь прочинені заграбовані вікна табірної лікарні, Ярцев витягнув запальничку. Підкинув на долоні, показав в'язневі:

– Трофейна, німецька. Товариш подарував. Бач, орел у нього, – на пласкому боці справді був викарбуваний хижий птах із кривим дзьобом. – Були ще їхні літери, тільки дав тут, у зоні, одному майстровому, аби витравив. Бо ще самого за диверсанта приймуть, у нас же народ пильний.

– Для чого тоді носите? Викинути краще.

– Корисна річ. Красива цяцька. І взагалі, від хорошої людини дарунок, щирий.

Клацнувши й видобувши вогонь, капітан прикурив сам, простягнув Коломійцеві, запитав:

– На поправку?

– Так точно, громадянине начальник. Рана неглибока, затягується.

– Що не поділив із Зубовим?

– Зуб – бандит і вбивця. Я для нього лягавий, хоч одну баланду їмо.

– Ти теж, Коломієць, за вбивство. Гортав твою справу, прийшов познайомитись.

– Раз гортали, то знаєте про різницю між мною та Зубовим і такими, як він. Кримінальники її теж бачать.

– За свого, значить, не вважають.

– І слава Богу.

– Віруючий?

– Тобто?

– У Бога віриш, питаю? Бородатого, білого, на небі.

– А... То примовка така. У народі кажуть.

– Ага, Коломієць. Ти тепер до народу ближче.

Далі не розуміючи, до чого капітан веде, Максим вирішив промовчати, зробив чергову затяжку. Нехай скаже сам.

- Чув, тебе до Зуба на зоні ніхто не чіпав. Чому?

- Хотіли. Ясно, тут колишній міліціонер - рідкісний птах. Але перед законом усі рівні, я про тутешні закони. У нас же міліціонери окремо не сидять. Злодії, шахраї, сутенери, бариги, куркулі, професори, трактористи, учителі шкільні, хто з язиком не дружить, навіть кілька артистів зі Свердловська. Усі до купи, усі однакові. Хіба строки різні, ну й номери.

- Чув, на фронт просився?

- Коли тільки почалося, по радіо товариш Молотов виступив. Завернули. Не можна.

- Правильно, - погодився Ярцев. - Аби ти на своєму місці прокрався, ну, конфіскував би вузлик із краденими бабськими золотими штучками й заникав для своєї половини пару-трійку - то одне. Деся можна й зрозуміти. Сам би не спокусився, тільки ж баби - паскудний народ. Так і хочуть собі брошку чи там ланцюжок на ший. Або сережки у вуха, старовинні. Як ще кільця в носи не встромляють... - капітан сплюнув коричневу від тютюну слину, знову розтер. - А, чорт із ними. Розумієш, про кого й про що, про яку, значить, категорію. Словом, якби ти, колишній працівник органів, за щось таке сидів, тебе б воювати взяли, уже змив би провину, ще й нових кубарів додав [3 - До літа 1943 квадратні нашивки («кубики», «кубарі») на комірах шинелей та гімнастеров - знаки, за якими розрізняли військові звання в Червоній армії. Від другої половини 1943 року замінені погонами.]. Але ж ти товариша застрелив, Коломієць. Офіцера. Ще й старшого за себе, теж капітана, до речі.

- Розібралися.

- Розібралися, - охоче погодився Ярцев. - Аби не так, влупили б іншу статтю й інакший строк. І дуже пощастило тобі, що приревнував ти того капітана до своєї жінки до війни. Закони воєнного часу, убивство працівника НКВС, знаєш, що за таке буває.

- Кримінальний кодекс я освоїв, громадянин капітан.

- Характеристики на тебе непогані. У Миргороді твоєму тебе цінували як досвідченого працівника. Хотіли взагалі вище переводити, у Полтаву. Бував я в Полтаві і в Миргороді був, ще до війни по путівці в санаторії нашому водичку пив. Дівки там у вас гарні, хохлушки вони всі справні, цицькаті такі, - Ярцев показав на собі. - Ну, то таке. Начудив ти, кажу, Коломієць. Міг би, як водиться в таких випадках, морду натовкати.

- Кому? Працівникові НКВС, який спить із моєю жінкою?

- Жінці, - капітан кинув недопалок на землю. - Чи розлучився б, так теж робиться. Слухай, може, так би вийшло, що вона б сама від тебе пішла. А ти напився й застрелив хахалю. Капітан Романенко Матвій Гнатович, правильно?

Усе так.

Тридцятидворічний Романенко Матвій Гнатович став капітаном та отримав посаду заступника начальника міліції в Миргороді невдовзі після того, як сам змайстрував справу проти відповідального партійного працівника в Хоролі. Викрив заразом ціле кубло, особисто вибив зізнання в заарештованого. Казали, старався цілу ніч, без відпочинку, аж спитнів.

Список ворогів написав під диктовку зламаного партійця, бо той не міг тримати олівця в перебитих пальцях. Ще й додав від себе кілька прізвись.

Серед них – чоловік Марусі, старшої, рідної, єдиної сестри Оксани Коломієць.

Максимові дружини.

...У Марусі було його прізвище. Оксана теж після одруження поміняла дівоче. Коли зусиллями Романенка забрали чоловіка, вона стрималася, не побігла по допомогу до сестри, не підключала Максима, аби не підводити родичів під монастир. Чудово розуміла небезпеку. Тому передала Оксані листа з okazji, попросила знищити й тепер триматися від неї подалі. Сестри без того бачилися не часто, бо так складалися обставини – Оксана не могла лишити в Миргороді хвору матір надовго, а сам Коломієць по вуха сидів у міліцейській роботі. Хоч найстрашніше, здавалося, минуло і тридцять сьомий рік лишився позаду [4 – 1937 рік – пік довоєнних сталінських репресій, на який припали політичні чистки, заміни у вищому керівництві СРСР та на місцях, масові розстріли по всій території країни. Після цього, прийнято вважати, диктаторська влада на певний період незначною мірою послабила тиск на людей. Навіть мали місце окремі звільнення й визнання «перегинів» та «помилки».], Маруся добре пам'ятала, як боялися тоді й дивом пережили небезпечні часи. Тож ілюзій не плекала. Не чекала, коли прийдуть по неї, аби в гіршому випадку посадити, звинувативши в пособництві, у кращому – вислати з дитиною як членів родини ворога народу за Урал чи в казахські степи.

Завела доньку до тітки. Попросила, аби та оформила опіку й переписала на своє прізвище.

Повернулася додому.

Залізла в зашморг.

Коли Матвія Романенка перевели з Хорола в Миргород на підвищення, після цих подій не минуло й трьох місяців.

Він поняття не мав, не поцікавився, що один із його підлеглих – родич людей, котрих прирік на смерть заради кількості, щоб вислужитися перед керівництвом, заробити потрібну репутацію. До того ж Романенко щиро вірив у те, що все робиться на благо, і при ньому запеклі комуністи, старші чоловіки, котрим довелося повожвати в Громадянську, воліли старанно добирати слова й вважали за краще не розмовляти навіть на невинні, побутові теми. Чорт знає, як потрактую почуте Матвій Гнатович, молодий та ранній, котрий націлювався йти далеко й рости високо. У нього вийде, сумнівів не було жодних.

Ось чому ніхто не здивувався, коли перспективний молодий начальник почав активно залицятися до вродливої дружини лейтенанта Коломієця.

Усі довкола вірили, що Романенко одного разу домігся свого, а Оксана-зрадниця не надто заперечувала цього факту. Принаймні поводитися так, ніби розлучення з чоловіком – справа вирішена. Звичайно, капітан нічим не хвалився, зате Максим розпускав язика в тісних компаніях – його все частіше бачили п'яним.

На Романенка дивилися скося. Та, звісно ж, ніхто не збирався перевіряти, чи правду каже Коломієць.

Не може чоловік брехати про те, що жінка зраджує йому з іншим, до того ж поважним та небезпечним, з ким мудрі люди прагнуть тримати дистанцію, подалі від гріха.

Максим із Оксаною, змовляючись, саме на це й розраховували.

Її батько воював у Петлюри. У двадцять першому його розстріляли червоні, після чого мама з обома доньками забралася геть із Києва. На вокзалі в Харкові заявила – украли речі та документи. Тоді саме гуляв голод, подібне траплялося, і жінці вдалося відновити паспорт, але вже на дівоче прізвище. Так вони замаскувалися вперше, а коли обидві доньки знайшли чоловіків серед, як їм здавалося, надійних радянських службовців – удруге. Старанно стирали небезпечне тепер минуле.

Оксані пощастило – зустріла людину схожої долі, котра розуміла її з півслова. Максим теж не афішував походження. Його батько був старшиною, служив у полку отамана Троцького [5 – Троцький, Ігор Васильович (1890 – ?) – випускник Київського військового училища, учасник Першої світової війни, штабс-капітан російської армії. У грудні 1917 року очолив 1-шу сотню повстанського загону ім. Яна Кармелюка військ Центральної Ради в Кам'янці-Подільському. У квітні 1918 року загін, перейменований у курінь, під командуванням Троцького був переведений до Харкова. З листопада того ж року курінь був переформований у 2-й Запорізький піхотний полк і отримав завдання тримати фронт з боку Вовчанська. Не встоявши під натиском Червоної армії, полк узимку 1919 року із втратами почав відступати в напрямку Люботина. Згодом Ігор Троцький став полковником Армії УНР. Від 1922 року його доля невідома.] і поліг узимку дев'ятнадцятого під Вовчанськом, коли хлопцеві лиш виповнилося сім років. Чесно кажучи, тоді він не розумів до пуття, хто за що воює й гине, – адже війна точилася скрізь. Єдине, що запам'ятав, – материнський наказ: нікому й ніде не признаватися, що тато бився з червоними. Забрали до війська, загинув десь на фронті. Усе.

Згодом, уже працюючи в міліції, Коломієць зрозумів: якби мама не померла через три роки від голоду, а сам він не опинився на вулиці, хтозна, як могло б скластися його життя. Адже, остаточно розбивши відкритих класових ворогів, червоні почали шукати прихованих, виявляючи їх серед родичів полеглих у боях із Червоною армією. Коли його, голодного, брудного й завошивленого, разом із такими ж безпритульними підібрав у Полтаві на станції міліціонер, то записали зі слів десятирічного волоцюги: мама спухнула, татка на війні вбили. Потім сам захотів після дитячого будинку піти служити в міліцію. Дуже сподобався Максимові той дядько-міліціонер, з пишними вусами, стомлений та добрий.

Мабуть, вирішив тоді, у новій, радянській міліції всі такі. Ще й вірив – ось повертається мир і влада ставатиме кращою.

І тут між подружжям мали місце певні розбіжності.

Оксана погано пам'ятала тата, зате мама повною мірою доклалася до того, аби пояснити обом донькам, за що й проти чого той воював. І також – хто, яка саме влада винна в його загибелі. Тому молода жінка цілком могла називати себе прихованим ворогом СРСР. Старша сестра показала приклад виживання: вийшла заміж за комуніста, партійного працівника з глибокої провінції, фактично заховавшись за нього. Оксана вчинила так само, навіть думала – ліпше: її прикривав міліціонер, людина з системи НКВС.

Тоді, як сам Коломієць радянську владу цілком сприймав, вважаючи те, що сталося з його батьком, збігом несприятливих обставин. Страшний голод, який пройшовся й Полтавщиною, трохи змінив погляди. Але загалом Максим схилився до того, що Україну віддали на відкуп різній мерзоті. І Москва,

де сидить верховний уряд, про це не знає – бо Москва не може знати про все. Різні пристосуванці забивають достойним людям при владі баки, влаштовують показуху, морочать голови.

Коломієць збирався навіть писати листа в Кремль, особисто товаришеві Сталіну, та Оксана відмовила. Нагадавши: тому, чий батько воював проти червоних, краще так не світитися. Скарга повернеться до того, на кого писана, до кляузника почнуть придивлятися. Мало, що з дитячого будинку. А де був до того? Хто батьки? Не народився ж хлопець на вулиці, відразу десятирічним... Отож. Спливе неблагоннадійна біографія, і все, можна сушити сухарі.

З аргументами дружини Максим тоді погодився: знав, як працює силова машина, не збирався за просто так сідати в тюрму, ставши черговою розмінною монетою в чіхось апаратних ігрищах.

Коломієць, попри все, готовий був дати радянській владі шанс. Зрештою, він їй служив із доброї волі, у щось таки вірячи. Хоч намагався бути обережним у словах та вчинках. У нього виходило. Оксана натомість не лишала більшовикам жодних шансів, уночі вони сперечалися в ліжку пошепки, але дискутували затято. Утім, Максим любив Оксану й не збирався писати на дружину доноси. Хіба погодили: поки в країні так неспокійно, поки ніхто не гарантує особисту безпеку завтра, від дітей утримаються. Обое молоді, йому майже тридцять, їй – двадцять п'ять.

Коли з Марусею сталася біда, Коломієць змовився з дружиною звести рахунки з Матвієм Романенком, бо широ вважав його виродком. Адже він своїми діями налаштовує людей проти влади, а в неї й так повно ворогів. Звісно, вона не ідеальна. Але такі ось романенки на місцях гальмують будь-який її розвиток. Оксана тоді повелася правильно, приборкавши свій гнів спадкової петлюрівки й погоджуючись: кривдника треба покарати, прибрати зовсім. За наклеп його ніхто не посадить найближчим часом, а горя він може накоїти ще багато.

У Коломіїців майже вийшла змова.

Майже – бо почалася війна.

Розіграли по нотах, виконуючи кожен наперед прописану за кілька ночей роль. Колективні застілля для міліції були звичним явищем, збиралися родинами, Матвій Гнатович поки парубкував. Кілька разів під час таких зібрань Оксана пускала Романенкові бісики, загравала, намагавшись подавати все так, ніби робить це нишком. Звичайно, той відповідав, як чинив би всякий нормальний дорослий мужчина, не підозрюючи гри. Сам Коломієць почав чим далі, тим частіше випивати з колегами окремо, усе відвертіше скаржачись на жінку, яка крутить хвостом, наклавши оком на старшого за званням. Чоловіки заспокоювали, та нічого порадити в таких випадках не могли.

Підготувавши належний ґрунт, Коломіїці перейшли в наступ: Оксана поскаржилася Романенку, ніби чоловік її б'є, просила вплинути, тільки йому довіряє. А Матвій Гнатович охоче влаштував Максимові прочухана. Хто там буде розбиратися – за що. Навіть коли розберуться... Ну, жінка гуляє, чоловік виховує, коханцеві то не подобається, речі прикрі, та не нові.

Так тягнули півроку.

Поки лейтенант міліції Максим Коломієць одного разу напідпитку не взяв табельну зброю і не застрелив Матвія Романенка в нього ж на квартирі.

Ніхто не припускав, що вбивця лише прополоскав рота самогонкою, аби тхнуло. Зате всі чудово розуміли причину: убивство з ревнощів. Злочин, скоєний у стані сильного душевного хвилювання. Причина – тяжка образа з боку загиблого, бо спати з чужою дружиною – це образа, і Оксана на слідстві чесно зізналася в інтимному зв'язку з убитим. Кому стукне в голову, що жінка здатна про свою подружню зраду свідомо збрехати...

Оксана зібрала речі й переїхала до мами в Миргород. Ніхто не дивувався її намірам розлучитися з Максимом. А Коломійця відправили відбувати максимально належний термін на Урал, заготовляти ліс. У таборі не гнобили, навпаки, поставили колишнього міліціонера нарядником на лісопилку. І єдине, на що варто було зважати, – не повертатися зайвий раз спиною до кримінальних злочинців. Максим мав усі шанси вийти достроково за зразкову поведінку. Принаймні так вони планували. Оксана ж потім потувалася за якийсь час знову зійтися з чоловіком, для глядачів і просто цікавих – кинутися в ноги, покаятися, а той великодушно пробачить.

Та війна, як уже говорилося, перекреслила все.

Позбавила Коломійця змоги звільнитися раніше. Зробила вдівцем.

І тепер лишалося плисти за течією...

– Чого замовк?

– Так точно, громадянине капітан, – стрепенувся Максим, справді поринувши в спогади на довше, ніж того вимагала ситуація.

– Бач, по-військовому відповідаєш. Ніби рапортуєш, – Ярцев знову сплюнув, сказав без жодного переходу: – Отак буває, залітає наш брат через слабких на передок баб. Знаю я кілька таких випадків. Особливо про одного свого друга, разом були на курсах... А, то таке, – відмахнувся, зиркнув на заграбовані вікна. – Коротше, Коломієць, давай дружить. Мій попередник тебе ніяк не використовував. Я буду. Ти єдиний нормальний серед цього зоопарку. Ну, є ще парочка людей, не дарма справи погортав... І щоб ти розумів, чому я прийшов сюди, а не викликав до себе. Крутиться таке отут, признайся.

Капітан запросто тицьнув указівним пальцем Максимові в лоба. Той вирішив промовчати, ще не розкусивши нового начальника оперчастини. Хоч така зацікавленість його персоною Коломійця, людину з досвідом, дещо насторожила й напружила. Копати почне, ну, а як не в той бік.

– Поясню, – Ярцев послинив пальця, витер об галіфе. – Зараз тебе Зубов підрізав, бо блатні зовсім страх загубили. Як побачать, що кум триндить із тобою, не ховаючись, стерегтимуться. Тебе тепер почнуть обходити десятою дорогою.

– Ви погано знаєте блатних, – вирвалося в Максима. – Їх узагалі мало що й коли зупиняє. Мою безпеку в бараку гарантувати ви не зможете.

– А перевести на особливий режим – можу, Коломієць. Війна, бандитизм по області, сам же бачиш по контингенту. На фронті теж не ясно, як воно все складеться. Коротше, нема в країні нічого стабільного. Тож свої мають триматися разом.

– Ми – свої?

– Ти – зек. А я – ще не вирішив. Вважай, даю тобі аванс. І раджу триматися мене, Коломієць. Бо справді, гляди, безпеку ніхто не гарантуватиме.

Сказавши так, капітан Ярцев поправив портупею, розвернувся й пішов геть, усім своїм виглядом демонструючи: заклопотаний, справ навалом.

Нічого, подумав Максим. Напевне, це не остання така в них розмова. Чогось хоче опер, чогось домагається, на щось розраховує. Нехай. Кому-кому, а в'язневі спшити точно нема куди. Усе з'ясується, і рішення доведеться приймати по ситуації.

Знизавши плечима й легенько тримаючись рукою за поранене місце, яке ще боліло, Коломієць повернувся назад у санітарну частину.

Найперше зазирнув під подушку.

Цигарки не було.

Сусіди-кримінальники дивилися кожен у свій бік.

2

Район Здолбунова, село Гніздяни

Відділ побачили на сільській околиці перед полуднем.

Бійці вийшли з лісу, не ховаючись. Двоє в авангарді. Трохи далі – підвода, на ній розмістилася основна частина. Ще пара автоматників рухалася у хвості, звично прикриваючи тил. Удова Ксеня Савчучка, як її звали в селі, саме поралася на обійсті й випросталася, дивлячись на прибулих з-під долоні. Вона чекала на їхню появу раніше.

Напередодні, глупої ночі, жінку розбудив стукіт у вікно, спершу легенький, та майже відразу – сильніший, наполегливіший. Схопилася миттю, глянувши на малих. Двійко діток, десятирічний Славко та восьмирічна Галя, сопіли на одному ліжку в сусідній кімнаті. Але могли прокинутися від найменшого шереху, бо війна вже кілька років як позбавила людей можливості спати спокійно.

Діти взагалі стали більш чутливими. Дякувати Богові, її синок із донечкою не бачили, як німці повісили на сільському майдані двох лісових хлопців. Ксеня змогла заховати їх у льосі, аби не йшли разом із нею дивитися на страту за наказом пузатого унтершарфюрера.

Сталося це ранньою весною.

До того часу вони з'являлися в селі не часто. Уперше навідалися влітку, шойно витіснили совітів із Волині. Комуністів по тутешніх селах після майже двох років більшовицької влади не любили. Тож Ксеня була серед тих, хто зустрічав німців-визволителів хлібом та сіллю на вишитих рушниках. Благо в Гніздянах був свій млин, місцеві пухкі короваї славилися в окрузі. Добре пам'ятала високого худого офіцера, котрий приймав гостину, картинно знявши при цьому кашкета й передавши верткому ад'ютантові. Відламавши кутик, умочив у сіль, зжував, демонстративно поцілував спершу хлібину, потім – дівчину, яка її тримала.

Далі на сільському майдані пройшов мітинг, де офіцер через перекладача пояснив: він представляє здолбунівську комендатуру. І тепер у селі буде своя влада, з місцевих. Люди навіть знали хто. Іван Бунчук, шкільний

учитель, який вийшов із підпілля. Переховувався через загрозу арешту за антирадянську пропаганду.

На нелегальне становище перейшов два роки тому. Мусив, бо на нього доніс місцевий п'яничка, якого совіти поставили свого часу в Гніздянах головою сільради. Був неписьменним, але політично підкутим, на диво складно калатав язиком перед людьми, розповідаючи про переваги комуністів над польськими панами. Тож, отримавши високу посаду за заслуги та благонадійність, попросився до Бунчука на науку. Потім, коли насобачився читати по складах і виписувати короткі речення, нашкрябав клязу й послав у район. Мовляв, учитель – прихований ворог Радянської влади, пропагує самостійність України й узагалі підтримує тісний зв'язок із націоналістичними бандами ще за Польщі.

Куди втік голова, ніхто не знав. Зник на третій день після того, як радіо оголосило про війну. І весь цей час, доки Бунчук не повернувся з німцями, село жило без начальства, не надто від того потерпаючи. Коли ж ті пішли, а вчитель лишився старостою, життя в Гніздянах теж особливо не змінилося. Владу вважали своєю, включно з місцевими чоловіками, котрі записалися в допоміжну поліцію. Незабаром почали регулярно надходити українські газети з Рівного. І без малого рік люди не мали й не знали горя, задоволені з того, що живуть за власними законами, виконуючи розпорядження тих, кому вірять і кого знають.

Та згодом німці почали втручатися дедалі частіше.

Спершу різко збільшилися норми армійських поставок. Потім на роботи в Німеччину почали вербувати, а то й просто гребти молодих дівчат і хлопців. Староста Бунчук особисто втручався, їздив до Здолбунова із кимось сваритися, навіть пробував дійти до Рівного, де сиділо найвище німецьке керівництво. Результатом стало ще більше озлоблення, і тоді в окрузі почали створюватися загони самооборони. Поліцаї не втручалися, демонстративно ігнорували їх. Адже звичними були обставини, коли батько носив поліцейську пов'язку, а син сидів у лісовому курені.

Нарешті німцям урвався терпець. На початку цієї зими, незабаром після Водохреща, Бунчук поїхав до Здолбунова й не повернувся. За якийсь час лісові хлопці принесли страшну звістку: старосту забрали в гестапо. Підстава – підтримка повстанців, котрі отаборилися в лісах і вже кілька разів зривали поставки, підриваючи колії та розвантажуючи продуктові ешелони. Під час чергової сутички бійці не змогли забрати всіх загиблих, їх пред'явили для опізнання, і в одного знайшли перепустку, підписану Бунчуком. Хлопець, зовсім молодий, сімнадцяти не мав, виявився родом із Гніздян, утік, аби не забрали на роботи. Зв'язок простежувався чітко, і село вирішили обезголовити.

За два дні його понівечене тортурами тіло разом із чотирма іншими в'язнями показово повісили в центрі Здолбунова. Крім Бунчука, лише двоє мали стосунок до лісового війська. Інші працювали на радянське підпілля, один із них виявився поляком, і це збентежило селян. Адже роками українці з поляками не могли помиритися, і ані радянські комуністи, ані німецька влада не змусили їх забути давні образи й стати по один бік барикад. Чи бодай тримати нейтралітет. А тут виявляється, що для німців усі навколо або слуги, або вороги. Ніхто в Гніздянах не міг припустити, що колишній сільський вчитель, якого за Польщі ледь не посадила дефензива і чийого далекого родича застрелив до війни польський офіцер, сидів в одній камері, а потім висів на одній шибениці з поляком.

Коли обговорювали новину, двадцятирічний поліцай, теж із місцевих, бовкнув: мовляв, віднині напевне всі гуртуватимуться за принципом, що ворог нашого ворога стає нашим другом. Старші затюкали нерозумного – ич,

нахапався, начитався невідомо якої агітації. Ніколи не воюватимуть українці пліч-о-пліч із поляками, союзниками тут вони бути не можуть. Тим більше, забрали його в гестапо, бо співпрацював із більшовиками. Значить, вони об'єдналися й нічого доброго від такої злуки чекати не варто. Висновок зробили швидко, один із лісових командирів допоміг – не всякий, хто воює проти німців, відразу стає союзником. Нема в цій війні побратимів, окрім тих, котрі самі зголосяться й стануть під рушницю.

Карателі не забарилися. Хоча селяни до останнього вірили – німці в Гніздяни не прийдуть, просто призначать нового станового, як було раніше. Вони взагалі намагалися не потикатися далеко за межі міст, особливо боячись Чорного лісу, упритул до якого розкинулося село. Але, мабуть, німецька влада вирішила виступити показово – забагато дозволяє собі місцеве населення останнім часом.

Товстий унтер приїхав разом із карателями. Звелів через перекладачку, польку, у німецькій формі, з комендатури курва, не інакше, гнати до центру села всіх. Навіть, сказав, котів із собаками. Говорячи, постійно поправляв окуляри й витирив картатою хусткою голений загривок. Катами стали двоє шуцманів. Вибили колоди з-під ніг приречених, коли пузань стрельнув у повітря, і не всі жінки, котрі були з дітьми, устигли відвернути їхні лиця від страшного видовища. Щоправда, Ксеня помітила – тлумачка теж не схотіла дивитися, повернула голову до натовпу, так, ніби її зацікавили люди. Це ніяк не вплинуло на вдову: до молодої, з вигляду не старше тридцяти, польської жінки відразу перейнялася лютою ненавистю. Бач, шмата німецька, очі верне. Не хотіла б їхати сюди, так знайшла б спосіб. Напевне, коханець є, та й не один, краля справна. Могла щось придумати, когось попросити замінити її, хворобу яку вигадала...

Та потім Ксенині малі почули про страту від тих, хто її бачив. Налякалися так, що самі полізли в льох, просидівши там до вечора й навіть лаштуючись там спати. Коли мама все ж умовила малих вибратися звідти, переконавши – нічого лихого з ними не станеться, вона не допустить і захистить, кілька ночей по тому Галя прокидалася й плакала, будячи Славка, і тоді матері доводилося мостити обох коло себе.

Але нині нічні гості їх, на щастя, не побудили.

Не відчиняти Савчучка не могла. Запитала лиш хто. Хоча якщо навідалися червоні, котрі почали віднедавна таборитися в тутешніх лісах, усе одно доведеться пускати. Проте з-за дверей заговорили українською. Сказали – з групи Холодного, а про цього командира в цих краях чули. Його псевдо стояло під листівками й відозвами, які час від часу поширювалися серед місцевих мешканців, розповідали про звірства німців, пізніше – совіцьких диверсантів. Та закликали опиратися й підтримувати українських повстанців.

Тож удова Савчучка пустила двох чоловіків.

Обом трохи за двадцять, неголені. В одного – щіточка рудих вусів, на ньому трофейний німецький френч зі споротими відзнаками й така сама пілотка. Інший, судячи с поведінки – старший у тандемі, носив сірий піджак, смугасту довоенну сорочку, застібнуту під горло, штани заправив в офіцерські чоботи, картуза зняв, щойно ступив через поріг. В обох були радянські дискові автомати, і зброю не опускали. Попросили напитися води, пригостилися хлібом, кожному перепало по тоненькому шматкові сала. Довго не затрималися, лиш дізналися, чи є німці в селі, і zostалися помітно задоволеними, почувши:

– З того часу, як наші хлопці поруч, ніхто чужий носа не пхає. Люди вже чекають, заки наша влада прийде остаточно.

Нічні гості пообіцяли – недовго чекати, бо німці бояться заходити далеко в ліси, звідти не вийдеш живим. Червоних партизанів теж сюди ніхто не пустить, із ними вже ведуться переговори. Старший, котрий назвався Лавром, навіть трошки розговорився й пояснив цікавий до подібних вістей Ксені: більшовики домовляються з партизанами про нейтралітет. Водночас польські пляцуфки [б – Польські загони самооборони, створювалися переважно в польських селах на Волині. Крім того, існували підрозділи польської допоміжної поліції, аналогічні українським. До 1943 року формально співпрацювали з німецькою окупаційною владою. Згодом як українські, так і польські парамілітарні структури поповнили, відповідно, військові підрозділи Української повстанської армії та Армії крайової.] схиляються до союзу з червоними, бо полякам вигідне ослаблення українців.

І тут, сказав Лавро, може вийти цікава історія: совіцьким партизанам потрібен хай тимчасовий, але мир із бульбівцями. Дожувавши кусень і запивши свіжою водою, продовжив: червоні почали тиснути на Гітлера і їм важливо для закріплення власної перемоги мати прикритий тил. Заходять сюди з шепетівських лісів, а також із боку Білорусії. Повстанці ж намагаються блокувати совітів у лісах, водночас не припиняючи воювати з поляками. Тому, як польські союзники, червоні, зі слів Лавра, готові до переговорів, аби стримати обидві ворогуючі сторони від взаємного знищення.

Проста сільська жінка, удова Савчучка не дуже-то й прагнула вникати в політику аж так глибоко. Їй наразі було досить, що під кінець свого дещо плутаного й не завжди зрозумілого їй пояснення Лавро сказав: російських партизанів боятися не треба. Так, мають тут власні інтереси, але на те й війна. Ось тільки далеко їх ніхто пускати не збирається. Та й не годують їх люди по довколишніх селах – правильно роблять. Силою взяти не насміляться. Знають, паскуди, що відразу настане розплата.

Та й Ксеня Савчучка сама не сліпа й глуха. Чула, як два тижні тому наші оточили й накрили совіцьку партизанську базу в лісі, бо перед тим вони пограбували село в сусідньому районі, ще й поранивши діда, котрий наважився опиратися свавілля. Про це написали в листівці за підписом командира Холодного, запевнивши громадян – так буде з кожним, хто почне грабувати людей на чужій землі.

Прощаючись, Лавро попередив: завтра їхній відділ прийде в Гніздяни. Вони – забезпеченці, збирають продукти для потреб повстанського війська. Навіть мають спеціальний документ за підписом Холодного. Власне, за цим і прийшли – нагадати, що годувати краще своє військо, аби чуже не прийшло. До неї ж постукали задля розвідки, дізнатися обстановку.

Ну, і пояснити: червоних партизанів поки можна не боятися.

Помахавши на прощання, обое розчинилися в червневій ночі.

А Ксеня потім довго крутилася, не могла заснути, все думала: як то воно вийде, невже ж удасться втримати українську владу, уберегти від чужих – поляків, німців, росіян, усе одно.

Її чоловіка, Миколу Савчука на псевдо Осика, убили цієї зими. Він прийшов із лісу до Ковеля на зв'язок із місцевим підпіллям, наскочив на засідку польської поліції й у короткій сутичці не дався живим. Удові Савчучці дуже хотілося, аби чоловікова загибель була не даремною. Ще й поклялася особисто помститися полякам, хай лиш випаде нагода, заховала в хаті револьвер і вірила – рука не здригнеться, була б нагода, ляха здибати...

Ксеня підозрювала: нічні гості знали, до кого безпечно постукати в хату. Хоча останнім часом у Гніздянах та кількох найближчих селах людям стало відносно спокійніше, боятися, що викриють зв'язок із партизанами, уже не треба. Місцевість брала під контроль Українська повстанська армія.

Ще до появи карального загону та навіть до загибелі старости сільські поліцаї не відчували себе чимось зобов'язаними німецькій владі, по суті, підтримуючи старосту й місцеву, свою адміністрацію. Потім дезертирство, яке раніше мало місце, та не було масовим, стало звичним, повальним явищем. Дійшло до того, що в Гніздянах та інших довколишніх селах керували лише цивільні. А повстанці, перебравшись із початком весни до лісу, на партизанку, контролювали територію й створювали довкола таку обстановку, що ніхто чужий сам не ризикував поткнути сюди носа.

Як і більшість жінок, удова Савчучка прала, шила й перешивала одяг воякам, за потреби брала кількох чоловіків на постій, готувала їсти. Млин далі справно працював, а в сусідньому селі димів невеличкий спиртовий заводик: чистий спирт ходив в обігу краще за німецькі окупаційні марки, на які повстанська армія ставила спеціальні штампи, «друкуючи» в такий спосіб власні гроші. На нього міняли практично все. За чутками, удалося роздобути великий запас мін у червоних партизанів. Словом, села завжди були готові допомагати лісам, варто лиш попередити й іти до станового, той розпорядиться.

Побачивши серед прибулих знайоме обличчя, Ксеня помахала Лаврові. Той на ходу віддав честь, поправив автомат, більше не відволікався. Невеличкий загін проминув її обійстя, завернув і зник з очей. Вона мимоволі полічила чоловіків, нарахувала сімох, разом із тими, хто на застеленому соломомо возі. Потім озирнулася на дітей, котрі бавилися з котом під вишнею з достиглими ягодами. Розстелила малим брезент на траві й мала собі на якийсь час святий спокій. Тоді наморщила лоба, згадуючи, від чого відволікла поява вояків. Згадала – збиралася йти до курей.

Навіть дійшла до курника, перетнувши двір.

І завмерла, зловивши обережний рух відразу кількох людей.

А наступної миті через тин у двір переліз чорноволосий та чорновусий чоловік, зовні подібний до тих, хто ось недавно пройшов вулицею повз її хату. Темно-зелений френч німецького зразка, галіфе, солдатський ремінь із вибитим на латунній блясі тризубом, кашкет із гострим верхом, схожий на добре знайому місцевим жителям польську конфедератку. Смикнувши правим плечем, скинув пас автомата, перехопив рукою, метнув стрімкий погляд на жінку, запитав неголосно:

– Сама?

– Діти... – Ксеня розгублено кивнула в бік саду.

– Більше нікого?

– Удова я.

– То й що? – і, видно, не бажаючи займати час пустими розмовами, наказав: – Бери дітей, веди в хату. Зачиняйтесь, сидіть там. Ще краще – лізьте в пивницю. Хутко.

Далі нічого не розуміючи, Ксеня гукнула малих, і ті послухали миттю: навчені військовим часом, підхопилися, побігли до матері. Славко в останній

момент прихопив kota, той не зрозумів, куди тягнуть, занякав, вислизнув із рук, прожогом чкурнув у кущі, розганяючи на шляху курей.

Чорновусому не сподобався зчинений простими, здавалося б, діями гармидер, та нічого не сказав. Перейшовши двір, уже не озираючись, прочинив хвіртку, обережно визирнув назовні, тримаючи зброю напереваги. А потім ступив уперед, рушив туди, куди перед тим проїхали забезпеченці від Холодного.

До сільського центру.

Галя захникала, засмучена котовою втечею. Відваживши дитині легенького, не болісного, швидше – виховного потиличника, Ксеня загнала доньку до хати за вже зниклим усередині братом. Ставши на поріг, завмерла, наморщила чоло. Тоді звеліла, крикнувши всередину:

– Славку, гляди сестру, лізьте в льох двое, сидіте тихо! – і щільно зачинила двері, лишившись у дворі.

Усе, що відбувалося, жінці зовсім не подобалося.

Та ховатися не збиралася, поки не розбереться що до чого.

Не встигла наблизитися до хвіртки, як здалеку, від центру Гніздян, розірвала тишу автоматна черга. Перша була довгою. Потім захлинулася, і майже відразу відгукнулися інші, коротші. Звучали так, ніби перегакувалися між собою сільські собаки, розбуджені серед ночі котримось одним. Ксеня про всяк випадок відійшла, присіла під великим бузковим кущем. Стрілянина не наближалася, але й не вщухала. Навпаки, поряснішала, немов у Гніздянах раптом почалася справжня війна.

Потроху заспокоївшись та зрозумівши – зараз тут влада своя, а отже, навряд чи їй та іншим селянам загрожує щось серйозне й скоро наведуть порядок, що б там не сталося, удова Савчучка випросталася. Поправила легку хустку, яка збилася на потилицю, почала слухати постріли уважніше. Дуже скоро зрозуміла: вони ляскають ніби з різних боків, при тому не наближаючись. Бій – а в Гніздянах, поза сумнівом, із якоїсь причини спалахнув раптом неочікуваний бій – вівся десь в окремому місці. Одна група оточила іншу й тепер не дає прорватися. Чим далі, тим більше переконувалася Ксеня у своїй правоті: довгі черги звучали відчайдушними криками, короткі у відповідь нагадували поведінку спокійних, упевнених у собі людей.

Довго це не тривало. Заглухло так само несподівано, як почалося. Коли за наступних десять хвилин перестрілка не відновилася, жінка, озирнувшись на хату й переконавши себе – діти не вийдуть, поки мама не дозволить, поспішила туди, звідки стріляли. Страху вже не було, уперед вела цікавість.

По дорозі бачила інших, хтось лишився у дворі, хтось так само виходив. Переважно жінки, молоді й старші. Тривожно запитували одна одну, що там, відповідей не було, тож надіялися зараз побачити її на власні очі. Уже наближаючись до центру, жінки враз зупинилися – спереду рвонула граната, відразу друга, далі огризулася довга автоматна черга, і аж тепер запанувала звична тиша, яку порушив гучний заклик:

– Виходьте! Можна! Ходіте всі сюди!

Діставшись нарешті до невеличкого сільського майдану, який вінчала будівля управи з не знати ким і коли вивішеним українським прапором, Ксеня побачила там близько півсотні місцевих. На майдані схрежувалися всі

головні гніздянські вулиці, і люди далі стікалися з них живими струмочками – старі, жінки, навіть старші діти.

На ганку управи стояв староста Петро Біляк. Він до війни був старшим на млині, а тепер, зовсім недавно, під кінець квітня, повстанці поставили його керувати селом.

Саме тоді місцеве начальство остаточно перестало маскуватися й або втекло, звільнивши місце, або лишилося, повикидавши німецькі печатки та помінявши символіку. Ліс якраз почав активніше огризатися, а німці, зламавши після кількох спроб зуби в лісових сутичках, припинила спроби відновити владу, зосередившись на утриманні міст і залізничних станцій.

Староста саме говорив із вояком в однострої та німецьких офіцерських чоботях. Свій автомат, трофейний МП [7 – МП (нім. Maschinenpistole) – пістолет-кулемет німецької фірми «Erfurter Maschinenfabrik», розроблений конструктором Генрихом Фольмером. Мав різні модифікації, стояв на озброєнні вермахту.], він повісив на ший. Чоловіки не зважали на інших, котрі саме стягували в центр майдану вбитих, викладаючи біля баченого вже Ксеню воза.

Трупів було чотири.

Решта шестеро, серед яких уже знайомий їй Лавро, роззброєні й простоволосі, стояли поруч із піднятими руками під дулами інших вояків. Жінку знову збило, що супротивники носили однаковий одяг, і за інших обставин точно не розрізнити, хто з них є хто. Але зрозуміла обман й прощтовхалася ближче до переднього краю, аби розгледіти всіх краще.

Тим часом вояк в однострої, потиснувши старості руку, розвернувся. Пружними кроками перетнув площу, здіймаючи суху пилюку. Скочив на підводу, мов на трибуну, аби зібрання краще бачило й чуло його. Тепер Ксеня теж могла розгледіти. Не дуже високий, зріст навіть трохи нижчий від середнього. Визначила відразу, бо цей був приблизно одного зросту з її загиблим чоловіком. То єдине, чим вони подібні. Цей – русявий, пасмо спадало на лоба, відкидав машинальним жестом. Ніс бульбочкою, від чого виглядав трохи несерйозно. Та перше враження зникло, щойно глянув на Савчучку спідлоба, ніби відчув – жінка свердлить його очима. Погляд виявився гострим, пронизливим, колючим, мовляв, знаю я тебе й бачу наскрізь. Коли заговорив, спокійно, рівно, ледь хрипкувато, силу відчула не лише Ксеня – усі, хто зібрався.

– Слухайте уважно. Я – Хмара, хорунжий Української повстанчої армії. Командир окремої чоти відділу особливого призначення з куреня «Сокіл». Виконую завдання курінного. Знають його в цих краях по псевдо Холодний. Ці люди, – показав згори вниз на своїх полонених, – котрі прийшли до вашого станового по харчі нібито від «Сокола», – насправді совіцькі партизани. Вони вдерлися в наші ліси. І перебираються в українців. Хіба не вони товкли вам, що большевицьких партизанів не треба боятися, бо вони наче наші союзники нині?

Люди недружно загули, підтверджуючи його правоту. Ксеня й собі гукнула, лиха через те, що дозволила отак легко себе обдурити.

– Ви спитаєте, нащо вони то роблять? – Хмара прокашлявся, витримав невелику паузу, обводючи зібрання пильним поглядом, знову на мить затримавши його на Ксені – чи їй здалося, – і повів далі: – Большевицькі озброєні диверсанти прийшли сюди, у наші краї, на нашу місцевість, аби закріпитися. Ви знаєте, сталінська Червона армія взялася гнати Гітлера назад. Тут довго були поляки, які наш народ поневолили. І справді, наші люди ждали Сталіна як визволителя. Але прийшли сюди ті комуністи,

придушили наш нарід гірше навіть за клятих ляхів. Тому люд сподівався помочі й визволення від Гітлера. Сталося не так, зараз нас поневолили й нищать німаки. Нарешті українці перестали шукати підтримки, самі взялися за зброю. Гуртуємося й даємо опір усякому окупантові на своїй землі. Тож не можемо допустити, хоби [8 - Шоби, аби (тут і далі - місцевий діалект).] большевики знову сюди повернулися. Правду кажу чи ні?

- Правду! - сказав староста Біляк, і Ксеня, підтвердивши це, влилася в дружний хор.

- Наші люде тямлять се без спеціальної агітації, - повів Хмара далі. - Та й східняки не такі вже й причумлені. З нами, у повстанчій армії, уже воюють ті, кого роками дурила комунія: так обіцяла ліпше життя. Що воно таке - чужа влада, за сей час усі українці, де би вони не жили, таки встигли нас собі пізнати. І за Польщі, і за Москви, тепер - за Гітлера на цих землях кожний раз кров проливали. Зараз, поки великі війська воюють між собою, ми з вами маємо добру нагоду ізсередини тут по всіх бити. Й обидві ворожі армії, як можемо, - послаблювати. Тож ані німці, ані совіти в наших селах не мають ніякої підтримки. А в наших лісах так само ім нема ні спокою, ні безпеки. Але, - він знову вказав рукою на полонених, - вони все одно вперто лізуть сюди, хоби знову витіснити нас зі swei землі. І ні один не хоче ніяк відступитися. Та знаєте, у чому їхня біда? - голос Хмари раптом невловимо змінився, зазвучавши інакше, зовсім просто, так, ніби не промовляв із воза, а розмовляв довірливо з рідними за столом. - Вони хочуть їсти. Москалі - голодні, розумієте? Хто їх годуватиме? Наша українська партизанка контролює німецькі продовольчі шляхи, і те, що грабує озброєний окупант, вона вертає назад, нашим людам. Москалі ж не просто голодні. Вони тут, на нашій території, усі чужі. Не знають місцевості, погано орієнтуються, утрапляють у засідки. Тож мусять отак, видаючи себе за повстанців, ходити по селах і брати харчі.

- Я повірив, - уставив Біляк. - Тут же, серед них, такі самі українці, тільки звідти, зі Сходу. І все одно трохи не так говорять. Дурити недовго доводиться.

- Саме ця група раніше тут недалеко, у Потрухи, навідалася, - пояснив Хмара. - Звідти й сигнал надійшов. Наша летюча боївка до уваги взяла, і ось тепер перевертні по заслугах отримають.

- Прямо тут? - вирвалося в Ксені.

- Чого це - тут? - щиро здивувався Хмара. - Хто опирався, підняв зброю, того вже нема. Інші зробили правильно, коли здалися самі. Усе ж українці, хай східні, Сталіним та комуністами обдурені. Вони теж із нами підуть. Як із ними бути, то вже курінний Холодний вирішуватиме. Захочуть на наш бік стати і разом за свободу воквати, ласкаво просимо, як то кажуть. Не захочуть, почнуть грати вар'ятів... Не мені вам пояснювати, люди. Тож пильними будьте. Ні шматка хліба, ні кухля води ворогові, прихованому та явному. Пам'ятайте: повстанча армія вас не лишить. Слава Україні!

Скінчивши, Хмара зістрибнув на землю, жестом звелів мостити полонених. Вояки заходилися скручувати ім руки за спинами й зав'язувати очі. Ті корилися мовчки й виглядали пригніченими. Той, хто раніше називав себе Лавром, узагалі зробив вигляд, що не знає Ксені, демонстративно відвертаючи голову, хоч явно визначив знайому серед інших. Удова, котра хотіла вертатися до дітей, по дорозі ще збираючись трохи попліткувати, не стрималася. Відсторонивши одну з сусідок, ступила до полоненого, кинула воякові, котрий вовтузився з ним:

- Чекайте.

Тоді, коротко замахнувшись, ляснула Лавра по щоці.

Раз.

Другий.

Третій ляпас зупинив сам Хмара. Перехопив руку за кисть, легенько здавив, мовив спокійно:

- З нього досить.

- Він обдурив. Свій, а обдурив.

- Доста, кажу, - ледь підніс голос хорунжий. - Ліпше, як далі будете пильнішими.

3

Здолбунів, генеральний округ Волинь-Поділля [9 - Під такою назвою місцевість значилася в адміністративному поділі райхскомісаріату Україна (1941-1944 рр.).]

Dziki czlowiek.

Польською це означає «дикий чоловік» або ж «дикун», і Ванда не могла називати цього прикрого наполегливого німецького капітана інакше. Офіцер зовні не нагадував дикуна. Навпаки, дбав про себе й не виглядав надто грубим. Швидше, від народження роздався в кістках і нагадував збоку ведмедя. Проте поводив себе, наче свиня. Особливо коли випадала нагода лишитися з перекладачкою сам на сам.

Звали капітана Франц Хольман, військовий мундир одягнув торік, а в райхскомісаріаті Україна опинився цією весною. До того часу працював у Варшаві, куди його направили як пропагандиста. У мирний час Хольман був заступником редактора партійної газети в Дрездені, потрапив під мобілізацію і якийсь час редагував агітаційні брошури в Польщі. Коли відряджали, дозволили взяти з собою родину - дружину Юту й двох доньок-двійнят. Військова посада передбачала офіцерське звання, до роботи він ставився ретельно, тож, відповідно, почав зростати по службі.

Після поразки під Сталінградом виникла нагальна потреба підсилювати пропаганду й агітацію серед українців. Ванда Мостовська служила в здолбунівській комендатурі і, як ніхто, розуміла причини.

Найперше - умови життя, які стали для тутешніх людей жорсткішими. Перемога Червоної армії на Волзі й подальший стрімкий наступ, що призвів до витіснення німців із Донбасу та Харкова, зробили місцеве підпілля сміливішим. Опір активізувався, акції проти німецької армії та адміністрації робилися дедалі зухвалішими. У відповідь підрозділи СС діяли агресивно й жорстоко, не надто церемонячись із цивільним населенням, яке й без того давно розчарувалося в новій владі. Проте, за Вандиними спостереженнями, ще до кінця минулого року німцям вдавалося тримати хисткий баланс лояльності людей, переважно за рахунок не надто глибокого втручання в місцеві справи. Тут був глибокий тил, місцевість переважно сільська, а в містах ключові керівні пости посідали українці. Це створювало ілюзію «свого начальства». Саме ілюзію, бо Ванда чудово

розуміла реальні сили й можливості повністю контрольованої німцями української громади.

Проте вже весною ситуація значно ускладнилася. Німецька адміністрація почала розуміти: не лише цивільне населення жило ілюзіями, а й німці – виявляється, на тутешніх не можна покладатися, бо замилюють очі, зображаючи відданість Райху й фюреру. Насправді реальна влада сформована й сидить або в глибокому розгалуженому підпіллі, або в лісах, звідки роздає вказівки та дедалі активніше огризається. Усе це вилилося в зриви поставок продовольства для потреб німецької армії, адже фронт і навіть частково тил забезпечували за рахунок місцевих громадських господарств [10 – Громадські господарства, або громгоспи – перейменовані нацистами радянські колгоспи. Завдяки їм німці намагалися зберегти тотальний контроль над українським сільським господарством, переважно вивозячи продукцію ешелонами до Німеччини й використовуючи її здебільшого для військових потреб.]. Силові методи закономірно викликали опір, ще більше озлоблюючи людей. Так виникла ідея підсилити агітацію й пропаганду на місцях. Тим більше, що не минуло й місяця після сталінградської катастрофи, як війська вермахту перейшли в контратаку й змогли повернути собі частину втрачених територій. Отже, як багато разів чула Ванда на різних нарадах у комендатурі, треба використати це, щоб переконати людей – поразка німецької армії тимчасова, Німеччина – така ж велика, сильна й непереможна, а отже, заклики до саботажу йдуть не стільки від ворогів, скільки є причиною нерозуміння ситуації.

Ось чому Франца перевели з Варшави спершу до Рівного, а потім – запроторили в Здолбунів, підвищивши заодно у званні. Родину капітан вирішив із собою не брати, аби не наражати на небезпеку: про українські національні банди в довколишніх лісах дізнався ще до того, як отримав нове призначення. Спершу думав, як би відкрутитися самому. Але наказ є наказ, тож єдине, що зміг зробити, – відправити дружину з дітьми назад у Дрезден, бо без нього фрау Хольман не хотіла лишатися в Польщі. Нехай, так навіть спокійніше.

Можливо, та обставина, що благовірна не просто далеко, а дуже далеко, і провокувала пропагандиста на активний пошук любовних пригод.

З'явився він у Здолбуніві за обставин, які можна було б вважати не лише кумедними, а й такими, що мали б свідчити про високу довіру до фаховості Хольмана. Агітаційну продукцію готували переважно в Берліні. Тексти передавалися на місця, їх лишалося належним чином перекласти, а потім видавати на потужностях місцевих друкарень і поширювати. Одним із перших об'єктів уваги стали спекулянти, котрі приховують хліб від влади, не здають, як того вимагає порядок, а продають на чорному ринку. Для їх розвінчання підготували гостру статтю з ілюстрацією-карикатурою. Художник зобразив сільського дядька у вишиванці верхи на мішку з хлібом. Кожен буханець перекупник продавав за п'ятсот карбованців. Утім, зусилля розвінчати саботажників пішли в пісок. Як згодом доповіли, люди справді посміялися – але не з тексту й малюнка, а з дурних авторів.

Виявляється, на чорному ринку хліб продавали по сто двадцять карбованців. Більше того, платня, яку отримували працюючі громадяни, дозволяла придбати в спекулянтів лише дві хлібини. Розмір зарплати на зайнятих територіях визначався в Берліні, і виникло цілком закономірне питання: звідки в місцевого населення на руках сума грошей удвічі більша, ніж належить за законом. Вибухнув скандал, його вдалося звести до локального й досить швидко загасити, але надалі інформацію вирішено було перевіряти й готувати на місці.

Так Франц Хольман опинився на чолі відділу пропаганди вермахту в Здолбуніві.

На нове місце служби він прибув у квітні. Ванду Мостовську побачив у комендатурі відразу, та вона не особливо переживала за те, що надмірна увага пропагандиста колись створить їй проблеми. Її опікав слідчий районного гестапо Ерик Венцель, тож перекладачка вважалася недоторканною. У гестапівця так само не виникало труднощів: стосунки з представниками нижчих рас справді заборонені, та Ванда виявилася фольксдойч [11 - Громадяни окупованих нацистами країн Європи, визнані етнічними німцями й записані до т. зв. німецького національного списку (Deutsche Volkliste)]. Вони мали особливий статус, захист та матеріальну допомогу адміністративних органів, переважно посідали відповідальні посади в поліції, місцевих адміністраціях тощо.], мала всі документи, тож Венцель нічим не ризикував. До того ж у місті діяли не лише солдатський, а й офіцерський борделі і Хольман туди регулярно вчашав.

Відчув себе вільніше, коли в гестапо з'явилося більше роботи і Венцель почав надовго зникати, лишавши Ванду без опіки. Загалом її це влаштовувало, бо все одно її гестапівець лишався в Здолбунові й не потрібно було шукати іншого прикриття. Лиш капітана Хольмана це не стримувало - давав волю рукам і щоразу все активніше.

На лихо, Ванду почали відряджати до керівника пропагандистського відділу дедалі частіше. Вона однаково добре володіла, крім рідної польської, також німецькою та українською. Російську за ті два роки, що тут стояла радянська влада, освоїла не аж так добре, та в цілому могла нею говорити й писати на досить пристойному рівні. Для відомства, керованого капітаном Хольманом, перекладачка виявилася дуже цінним кадром. Плюс німець вирішив за будь-яку ціну затягнути фройляйн до свого ліжка.

Якщо точніше - бодай завалити на шкіряний диван у своєму кабінеті.

Ванда Мостовська у свої двадцять вісім уже мала досить життєвого досвіду, аби не вважати себе красунею. Хоча, як усяка жінка, відчувала - привертає чоловіків невловимим шармом, який компенсував нестандартну зовнішність. Від природи отримала трохи видовжене лице, гостре підборіддя видавалося вперед, і коли йшла, то могло скластися враження - витягує шию, при цьому з погордою деручи носом й дивлячись на всіх зверхньо. Так ніби люди довкола не вартували її уваги, навіть побіжного погляду, і повинні все це заслужити. Коли вбирала цивільне, навмисне вдягалася так, аби сукня, блузка чи спідниця висіли вільно. Але, працюючи в комендатурі, мусила носити форму військового крою, перетягуючи талію шкіряним паском, і від цього тугі, хоч не надто великі груди й круті стегна обтягувалися й підкреслювалися.

До появи Франца Хольмана все було гаразд. Ванді подобалося виглядати під час війни цікавою жінкою, на яку звертають увагу. Проте капітанові атаки нагадували навіть не залицяння, а наполегливі домагання спраглою до жінок самця, котрий давно постив і тепер не мав іншого об'єкта для зазіхань. Тому й вирвалося якимось мимоволі *ote dziki czlowiek* - інакше Ванда капітана вже й не називала.

Саме зараз ледь відбила чергову атаку. Хольман запросив її обговорити зміст брошури, у якій німецьке командування збиралося розтлумачити місцевому населенню, чому не варто підтримувати радянських партизанів - листівки комуністичного змісту нещодавно виявили на одній квартирі, мешканець якої загинув у перестрілці. Капітан, доповівши по інстанціях, отримав указівку докладно нагадати людям, які злочини скоїли більшовики. Причому не лише за той час, що панували на Волині, а й за весь час від моменту захоплення влади в Петрограді.

Але Ванда готувалася - приставатиме.

Не помилилася.

Хольман укотре поскаржився на тяжку долю чоловіка, змушеного жити далеко від родини. Нагадав – він людина інтелігентна, культурна. І хоча поважає таємну поліцію, не думає, що такій витонченій жінці, як фройляйн Мостовська, затишно поруч зі слідчим гестапо. Тим більше, на таких, за чутками, відкрили полювання підпільники. Тож поруч із ним, людиною інтелектуальної праці, значно безпечніше. Довелося знову викручуватися, і цього разу, на щастя, у зачинені двері капітанового кабінету досить вчасно постукали. Це дало Ванді підставу швиденько почати збиратися, тим більше робочий день добігав кінця, а основна її служба все ж у комендатурі. Хольман нав'язався проводити, причин відмовити не знайшлося. І молода жінка неабияк зраділа, побачивши надворі, біля виходу, знайомий уже чорний «хорьх», завжди прибитий сірим дорожнім пилом.

Поруч стояв обер-лейтенант, чия форма безпомилково вказувала – він інтендант, і про щось запросто балакав із армійським колегою. Трохи знаючи його, Ванда зрозуміла: травить анекдоти, ними офіцер сипав рясно. Часом здавалося, запас ніколи не вичерпається, як будь-які інші запаси досвідченого постачальника.

– Добрий вечір, пане Крюгер! – дзвінко вигукнула Ванда, швидко збігши сходами вниз й демонстративно ігноруючи прикрого Хольмана. – Ось хто підвезе мене додому!

– Із задоволенням, фройляйн Вандо! – обер-лейтенант спершу віддав честь їй, потім козирнув капітанові, той відповів і помітно спохмурнів, знову впіймавши облизня. – Але вибачаюсь наперед, сьогодні не запрошую вас до офіцерського казино, як минулого разу.

– Шкода, пане Крюгер, – розвела руками Ванда, далі не дивлячись у бік капітана. – З іншого боку, так навіть краще.

– Чому? Вас не влаштовує мое товариство?

– Пане Крюгер, я б слухала анекдоти у вашому виконанні цілими днями. Без перебільшення. То значно цікавіше, аніж те, що доводиться вислуховувати по службі. Тільки того разу ми вечеряли із паном Венцелем. Зараз він у відрядженні й не пробачить мені.

– Ерик не подарує вам невинної дружньої вечері в казино?

– Ви ж знаєте, Венцель вище цього й довіряє мені, – просто відповіла Ванда. – Але будуть нові анекдоти. Ми, жінки, позбавлені належного почуття гумору, аби переповідати їх потім. Колись я намагалася переповісти один із ваших чудових жартів ось панові капітану, хай використає у своїй роботі. Він не посміхнувся, лише скривився!

– У мене від природи така посмішка, фройляйн Вандо! – почав виправдовуватися несподівано для себе ображений Хольман.

Інтендант пропустив його слова повз вуха.

– На жаль, не можу затриматися в місті. Сьогодні відрядження коротке, треба було підписати кілька паперів, і зараз ідемо назад, щоб устигнути до темряви. Хоч ночі влітку довші, усе одно в сутінках місцевими шляхами краще не іздити. Особливо через ліс.

– Ви без охорони?

- Я завжди без охорони, хіба забули? Не така важлива персона, якою, скажу чесно, хотілося б бути. Але вас підвезу, пропозиція лишається в силі.

- Не відмовлюся, - Ванда ступила до машини. - Змучилася за день, ноги не тримають. Ви ж пам'ятаєте, де я живу?

- Забув, коли чесно. Ви ж покажете дорогу.

- Звичайно.

Із ввічливості Ванда кивнула на прощання Хольману, потім, зовсім сухо - приятелеві інтенданта, умостилася ззаду в салон. Хряснувши дверцятами, обер-лейтенант так само віддав честь присутнім при розмові на прощання, сів поруч із водієм.

Той запустив мотор, «хорьх» рушив, здійнявши невеличку хмару пилюки.

Доїхавши до кінця вулиці, завернув праворуч за ріг.

- Зробіть із ним щось, - стомлено промовила Ванда ламаною російською, додавши польською: - Kurwi syn!

- Німецькою говори, краще виходить, - сказав інтендант так само російською, але чистою, зовсім без акценту, тягнув слова й ковтав закінчення, як це водиться за вродженими москвичами. - Пристає?

- Не те слово. Уже пробував лапати. Боюся наробити дурниць.

- Так поступися чоловікові, - реготнув інтендант і знову перейшов на німецьку: - Вирішуй сама. Або своєму гестапівцю накапай на цього кнура. У нас нема завдання відстрілювати всякого, хто до тебе пристає. Закриймо тему, Вандо. Новини є?

Молода жінка приречено зітхнула, машинально обсмикнула спідницю, марно намагаючись натягнути край на круглі коліна.

- Приїхали ви, товаришу Єрмолов. Я так розумію, новини повинні бути у вас.

Ванда була впевнена - росіянин назвався несправжнім прізвищем. Законтактував із нею, агентом Армії крайової [12 - Збройні сили польського підпілля під час Другої світової війни. Була сформована на територіях Польщі в кордонах до 1 вересня 1939 року. Підпорядковувалася польському еміграційному уряду в Лондоні. Між керівництвом АК та силовими структурами СРСР діяла угода про військову співпрацю. Декларуючи боротьбу з німцями, польське підпілля водночас активно діяло й проти ОУН та УПА, вважаючи українців німецькими союзниками та, головне, не визнаючи претензій українців на власні території, оскільки Польща прагнула повернути кордони станом на вересень 1939 року.], підпорядкованій безпосередньої керівнику її Рівненського районного інспекторату капітанові Кліковському, на початку травня. Сказавши пароль для зв'язку, який могли дати лише в польській армійській розвідці, він представився майором НКВС Василем Єрмоловим, хоча відповідних документів при собі не мав. Зате передав папір, у нижній частині якого стояв знайомий Ванді підпис - та добре знала, як розписується Niedzwiadek, це псевдо взяв собі пан Окулицький [13 - Окулицький, Леопольд (1898-1946), керівник польського підпілля в Західній Україні, був відомий під псевдонімом Ведмедик. Координував дії з органами НКВС СРСР як із союзниками. У березні 1945 року разом з іншими керівниками польського національного підпілля був заарештований НКВС, за вироком суду отримав 10 років

позбавлення волі, у грудні 1946 року розстріляний у Москві, у підвалах тюрми на Луб'янці.]. Листом підтверджувалися повноваження того, хто його пред'явить, після прочитання майор спалив аркуш. Пояснивши: керує диверсійною групою, головна база якої розмістилася в шепетівських лісах, і невеликі загони час від часу висуваються сюди, під Здолбунів, плануючи та реалізуючи акції в глибокому німецькому тилу.

Тепер Ванда, згідно з наказом командира Ведмедика, мала співпрацювати з Єрмоловим та його групою, передусім добуваючи й передаючи відомості про пересування німецьких ешелонів. Здолбунівська залізниця вважалася одним зі стратегічно важливих транспортних вузлів. Тож установа контролю над нею могло означати лише одне – Червона армія почала підготовку до наступу по всьому західному напрямку. Диверсанти мали підривати й розхитувати тили, угноючи в такий спосіб ґрунт для подальшого просування вперед регулярних армійських частин.

Відтоді майор Єрмолов на своєму «хорьху» із документами на ім'я Оскара Крюгера з'являвся в Здолбунові вже кілька разів. Граючи роль інтенданта, він жбурляв на всі боки відомі прізвиська старших офіцерів у Рівному та згадував тих, кого могли знати чи пригадати завсідники місцевого офіцерського казино. Німецька цього росіянина навіть за Вандиною оцінкою звучала бездоганно. Так справді говорив правдивий уродженець Мюнхена, за якого він себе видавав. Тож за досить короткий час, менш ніж за місяць, диверсанта почали впізнавати, радо віталися, говорили, мов зі старим добрим другом.

Почасти цьому сприяло, що інтендант смітив грішми – пани німецькі офіцери дуже любили, коли за них щедро платив компанійський Оскар. Звідки в того постійно купа грошей, нікого не дивувало. Уважалося, і то не безпідставно, що до рук армійських забезпеченців постійно щось прилипає і той, хто не користується з ситуації, – звичайний дурень. Тому капітана Крюгера ніхто й ні в чому не міг запідозрити, а значить, його компанія була для Ванди цілком безпечною. Нікого не дивувало, тим більше не насторожувало, коли перекладачка з комендатури, до того ж коханка слідчого гестапо, запросто базікала з заїжджим армійським офіцером, навіть сідала до нього в авто.

І все ж частіше Ванда ділилася інформацією через зв'язкових.

Особиста поява Єрмолова всякий раз означала серйозні зміни ситуації чи нові спеціальні інструкції, які звичайний посильний не передасть належним чином.

– Мене цікавить великий ешелон із продовольством, що мали б відправляти на Схід.

– Труднощі з цим, – пояснила Ванда. – Місцеве українське населення активно саботує. У Чорному лісі закріпилися партизани, називають себе повстанською армією. Німці ж глибоко в ліс поки не потикаються. Але ви все це знаєте, товаришу майоре.

– Знаю, – погодився Єрмолов. – Тому я тут, пані. Треба якомога швидше вийти на Кліковського. Ваша районна, як іі... – майор на мить замовк, згадуючи, потім старанно промовив: – rejonowy inspektorat повинен докласти зусиль, аби німці отримали по можливості повну інформацію про місця можливого скупчення українських націоналістичних банд.

Ванда була в опорі вже кілька років, із часів Союзу збройної боротьби [14 – Союз збройної боротьби (пол. Związek Walki Zbrojnej) – польське збройне підпілля, створене в листопаді 1939 року й у лютому 1942 перейменоване в Армію крайову.], тому не вважала себе наївною, знала, що до чого й хто за

ким стоїть. Тож відповідь вийшла миттєвою, вона навіть не склала її в голові:

- Ваше керівництво в Москві, товаришу майоре, не віддає наказів моїм польським керівникам. А ви не можете наказувати мені.

Єрмолов зиркнув через плече, ковзнув поглядом, знову втупився в дорогу за переднім склом, промовив спокійно:

- Це не наказ. Прохання. У нас співпраця, ми лише координуємо дії.

Зрозумівши - короткий емоційний сплеск був помилкою, Ванда вирішила далі мовчати про власні відчуття. Їй не треба бути наближеною до підпільних штабів, не варто сидіти й слухати на нарадах, аби розуміти: домовленість про спільні дії з радянськими партизанами й диверсійними групами існує через нібито гарантії Сталіна відмовитися від претензій на території, які належали Польщі до початку війни. Сама вона не бачила ані письмових, ані усних підтверджень того, що в Москві свого слова дотримають. Адже одного разу саме Сталін домовився зі своїм тоді ще союзником Гітлером розірвати навпіл її країну. Тому, попри задеклароване військове союзництво з більшовиками, Ванда завжди ставилася обережно до якихось наказів, що йдуть від російського, а не від польського керівництва.

- Гаразд, - сказала вона, тепер опанувавши себе. - Прошу пояснити, яка мета всього цього. Адже я не вирішую, у цьому випадку ваше прохання піде естафетою до належної вищої інстанції. Там і вирішать.

- Добре, - кивнув Єрмолов. - Але зважай, Вандо: говоритиму коротко, і лише те, що ти повинна знати для загального розуміння ситуації. Отже, зараз тут, - він зробив рукою півколо, - маю на увазі, тут, у цій місцевості, у тилу, польські патріоти ведуть боротьбу з бандами місцевого українського націоналістичного підпілля. Зі свого боку, відразу кілька наших груп має наказ командування закріплюватися в тутешніх лісах та готувати військові бази. З вашою армією ми домовитися можемо. Проте будь-які переговори з тими, хто називає себе українськими повстанцями, неможливі. Вони, так само, як і ви, вважають себе на своїй землі, - росіянин замовк, зібрався з думками, акуратно повів далі: - І тому радянське командування підтримує союз із польським підпіллям. Ви боретесь з німецькою окупацією, і тут ми йдемо одним фронтом. Та з огляду на нову ситуацію, у тому числі на фронті, доведеться вашим, Вандо, шукати можливість, щоб планомірно виказувати німецькій владі місця, де знаходяться бази так званих бульбівців.

- Ні! - Ванда знову не стрималася.

- Чому? - тепер Єрмолов повернувся до неї всім корпусом, обіпершись на шкіряний верх спинки. - Ось ти подумала, що вас штовхають до співпраці з німцями? Нічого подібного! Польське підпілля має активніше нацьковувати одних своїх ворогів на інших. Це правда, що в українських бандитів із окупаційною владою нейтралітет?

- Не так давно це діяло, - погодилася Ванда. - Зараз, коли німці стали активніше вигрібати продовольство й вивозити людей на роботи, усе це вже не діє. Хоча, я так слухаю в комендатурі, сутички поки локальні.

- Бач, невеликі, - Єрмолов кивнув з виглядом, ніби нарешті отримав бажану відповідь. - Треба, щоб українці отримали тут війну масштабну. Найкраще, коли їх знищать. Але якщо видавлять звідси, теж непоганий варіант. І такий момент, Вандо, - він знову розвернувся до співбесідниці вистриженою під машинку потилицею. - Повноцінний, належний опір ваше підпілля та бойові групи націоналістам поки дати не зможуть. Проявите себе рано чи

пізно, і німці пустять вас під каток. Здавати ж бандерівців чи бульбівців, один чорт – нищити своїх ворогів чужими, будемо відвертими – сильнішими руками. Ось такий задум. І той максимум, який я можу дозволити тобі розтлумачити. Тим більше, приїхали.

Справді, «хорьх» зупинився біля будинку, котрий Ванда Мостовська займала сама. Раніше, коли, виконуючи завдання тоді ще СЗБ, опинилася в Здолбунові й почала влаштовуватися в комендатуру, довелося тулитися в бараку разом із такими ж дівчатами. Завести стосунки з відповідальним працівником гестапо було частиною завдання, і Ванда, котрій уже доводилося проходити через подібне, не відчувала нічого, лягаючи в ліжко з Ериком Венцелем. Аби дістала наказ ліквідувати його – виконала б без жодних вагань. Не миттю, вона не була вбивцею, за весь час війни не забрала жодного життя. Та все ж підготувала й здійснила б подібну акцію.

Поки ж статус коханки слідчого районної таємної поліції дозволив отримати окреме помешкання, зайнявши будинок розстріляної раніше єврейської родини. Коли Венцель був вільний – приїздив до неї та лишався, на свою службову квартиру коханку-польку не возив, хай вона й фольксдойч. Зате вона могла час від часу користуватися машиною з гестапівського автопарку, що було важливо й доречно.

– Зрозуміло, – кивнула Ванда, беручись за ручку дверей зсередини, та враз пустила, швидко сказавши: – На нас дивляться.

Цей «хорьх» уже довозив мешканку додому, причому грізного гестапівця в такі моменти зазвичай не було в місті. Через те сусіди, серед яких було чимало українців, усякий раз дивилися з цікавістю, явно збираючи факти для пліток: хто ж її привозить, поки коханець у справах... Ванду тут не любили й боялися водночас. Вона це знала, через те домоглася в комендатурі офіційно виданого дозволу носити з собою зброю. Перекладачка з парабелумом у кобурі на боці, хто ризикне...

Єрмолов вклучився миттю, зіграв підкреслено галантного німецького офіцера – вийшов із машини, не звертаючи уваги на роззяв, хряснув передніми дверцятами, широко розчухнув задні. Простягнувши руку, допоміг фройляйн вийти, дочекався, поки Ванда зайде у двір. Лише тоді сів, наказав дотепер мовчазному водієві у формі німецького ефрейтора:

– Уперед, Колю. На нас справді витріщаються.

Рушивши, легковик дістався кінця вулиці, потім завернув ліворуч. Треба розвернутися й зробити коло, тримаючи курс назад, до східної міської околиці. Єрмолов мав при собі перепустку, з якою можна проїхати всюди. Справжнісіньку, її добули товариші в Рівному, при цьому сильно ризикуючи.

Пізніше майор дізнався: група, що виконувала завдання, спалилася. Гестапівцям не вдалося взяти нікого, ті відстрілювалися, скільки могли, з чотирьох уцілів один, дочекався, коли оточать німці, рвонув гранату.

А ще за тиждень після того, коли його загін уже перекинули під Шепетівку й почалося виконання завдання, Василь почув ніби між іншим про одну деталь – ту команду навмисне здали.

Надійні, на сто відсотків залізні документи вони роздобули не тільки для нього, забезпечили також інших командирів. А операцію запланували масштабну. Не можна припускати найменшої можливості, щоб хтось із виконавців потрапив у полон та зламався під тортурами, видавши все. Перепустки візьмуть на замітку, постам будуть роздані потрібні інструкції – і все, старанно розроблений спільний план НКВС та УШПР [15 – Український штаб партизанського руху – орган керівництва радянськими

партизанськими формуваннями в Україні часів радянсько-німецької війни. Створений 30 травня 1942 року постановою Ставки Верховного Головнокомандування СРСР. Підпорядковувався Центральному штабові партизанського руху, а в оперативному плані – Військовій раді Південно-Західного напрямку. З середини березня 1943 УШПР став оперативно підпорядковуватися Держкомітету оборони СРСР.] потрапляє під ковпак СС, абверу, гестапо, чорта лисого – кого завгодно. Ось чому було вирішено списати групу, зачистити німецькими руками.

Єрмолов не здивувався. Навпаки, подив викликала б відсутність подібних дій. Його чекістський стаж становив шість із гаком років. Війну застав старшим лейтенантом, до майора дослужився швидко, і насамперед завдяки тому, що швидко навчився розмінювати людей, навіть найвідданіших, якщо так треба для успіху справи. Озираючись назад, згадуючи непрості роки, коли довелося починати службу, – кадровий склад після масового вичищення зрадників оновлювали більш як на дві третини й треба було відповідати рекомендаціям, виправдовуючи довіру старших товаришів, – Василь, котрому недавно виповнилося тридцять чотири, дивувався. Виявляється, йому щастило. Усякий міг і мав негласне право розміняти новачка так само, як пізніше тим займався й сам Єрмолов.

Або – як таке саме відбувалося на його очах.

З його відома.

Тож зараз, як раніше, спокійно, упевненим та недбалим жестом він показав перепустку шуцману на виїзді з міста. Той козирнув. Кивнувши у відповідь, майор відкинувся на спинці сидіння. Коли «хорьх» від'їхав досить далеко й за три десятки кілометрів водій готувався завернути до лісу, Єрмолов нарешті дозволив собі розпружитися остаточно.

І аж тепер, не зважаючи на Колю, видати довгу, майже з одних матюків сплетену тираду, у якій він кілька разів згадав Ванду Мостовську.

Курва польська – то ще лагідні слова на її адресу.

Бач, огризається. Лягає під гестапівця, бо так велено, а після того нахабно заявляє: не виконуватиме чужих наказів. Корчить із себе шляхетну панянку, а не знає сучка: щойно його, Єрмолова, керівництво перестане бачити вигоду в співпраці з Армією крайовою, полякам вкажуть на їхнє справжнє місце. Їм ще пощастить, якщо воно буде там, де його визначили чотири роки тому, бо, як зовсім заграються, дивись, узагалі зітруть.

Вони думають, сюди знову колись повернеться Польща.

Хер.

Сюди повернуться переможці.

– Ви про що, товаришу майоре?

Єрмолов здивовано зиркнув на водія.

Дійшло: щойно сказав це вголос. Ну, хай собі.

– Так, думки. За дорогою, Колю, стеж.

Урал, неподалік Туринська, виправно-трудоий табір НКВС, окремий табірний пункт N 5

- Громадянин капітан, засуджений номер...

- Відставити, - жестом зупинив Ярцев, чого на Максимовій пам'яті не водилося раніше ані за цим, ані за іншим начальником оперативної частини. - Не надривайся, Коломієць. Ось товариш прекрасно розуміє, що ти знаєш, як треба звертатися. Присядь. Закурюй.

Незнайомий офіцер із майорськими погонами - поки Максим був у таборі, офіцерські відзнаки встигли змінитися, - сидів за столом під незмінним портретом товариша Сталіна, зайнявши місце господаря кабінету. На відміну від Ярцева, котрий звично припалював чергову сигарету від майже скуреної раніше, гість димів люлькою. Перед ним на аркуші табірної багатотиражки лежав розпотрошений брикетик тютюну, судячи по упаковці з іноземними літерами - англійський, отриманий разом з іншою закордонною допомогою. Тонкі, мов у музиканта, пальці з доглянутими нігтями м'яли й терли крихти. Люлька була дивної форми, не такої, з якою в руці народ бачив на картинах свого вождя: неглибока й приплюснута згори та внизу чаша, коротенька шийка, довгий тонкий мундштук.

Принц.

Здається, так називаються подібні. Колись до війни, у минулому житті, Коломієць знав одного дореволюційного дідка, якого не чіпали, бо сидів тихо-тихо, прижившись нічним сторожем і не привертаючи до себе уваги. Максим допитував його як свідка в одній не надто складній справі і так зробив відкриття: дідок курил люльку. А вдома мав навіть невеличку колекцію, залишену чи то в спадок, чи на збереження одним «колишнім», верховодом повітового дворянства. З його коротенької лекції Максим дізнався, що, наприклад, такої ось форми люльку полюбляв котрийсь із британських принців, звідти й назва.

Потім дідка арештували, виявився англійським шпигуном. Що за інтерес мав на Полтавщині, лишилося невідомим - помер, не доживши до суду, серце не витримало. Куди поділися люльки, теж ніхто не знав.

- Сідай, тобі сказано, - повторив Ярцев, для чогось додавши зовсім не до речі, аби здатися дотепним: - Будь як удома.

- Присядьте, - утрутився незнайомий майор, затягнувшись люлькою. - Учіться виконувати накази, Коломієць.

Знизавши плечима, Максим примостився на краєчок міцно збитого зеками в тутешніх цехах табурета. Не чекаючи повторного припрошення, узяв цигарку, покрутив у пальцях, пошукав вогню. Ярцев підштовхнув йому коробку сірників, дочекався, поки в'язень закурить, потім поцікавився:

- Голодний? Може, їсти хочеш?

Від несподіванки Коломієць захлинувся димом, закашлявся. Офіцери не намагалися допомогти, хоча в таких випадках заведено постукати по спині. Дивилися на нього, немов стежили за не зрозумілим поки Максимові експериментом. Йому самому вдалося впоратися з диханням, надавив легенько долонею на груди, сказав хрипкувато:

- Води б...

Хлюпнувши з чайника в алюмінієвий кухоль, Ярцев поставив питво перед в'язнем. Той кивнув, жадібно, трьома ковтками, осушив, зробив нову затяжку.

- Так пожереш? - повторив начальник оперчастини.

- З чого б таке... Ми ж ніби ні про що остаточно не домовилися, громадяніне...

- Тобі велено бути готовим, Коломієць, - учительським тоном нагадав Ярцев. - Не кажи тільки, що зеки не хочуть жерти. Ваш брат тут завжди голодний. За пайку дехто цілу ніч готовий паханам брудні п'яти чухати, у кращому разі. Добре, - він хлопнув долонею по столу. - Значить, істи від пуза не готовий. А на фронт?

Коломієць знову закашлявся. Цього разу води не просив, але й отямився швидше. Роки табору відбили звичку викидати недокурене. Тож, послинивши пучку брудного пальця, Максим пригасив цигарку, акуратно поклав у кишеню ватних штанів, сказав:

- Я писав рапорт. Не один. І вам це відомо, громадяніне капітан.

- Тоді ситуація була одна. Тепер інша. Усе змінюється, Коломієць. Тим більше, коли війна. Ось, товариш комісар державної безпеки тобі далі все пояснить. Я йому вже своє слово сказав. І не лише про тебе, май це на увазі.

Залишаючи чоловіків наодинці, Ярцев хотів прихопити свій «Казбек». Уже простягнув руку, та враз передумав, замість того знову повівся несподівано - поплескав Максима по плечу, чого табірний опер ніколи б собі не дозволив. Думки в Максимовій голові остаточно сплуталися, і він, не знайшовши нічого кращого, витріщився на майора з люлькою, знаючи напевне - тільки той може все пояснити. І правда: він заговорив, щойно за Ярцевим зачинилися двері:

- Капітан справді найперше звернув мою увагу на вас, старший лейтенанте Коломієць.

- Колишній.

- Що?

- Колишній старший лейтенант міліції.

- Хочете повернути звання?

- А це так просто, як ви кажете?

- Ще простіше, Коломієць. Як ви вже почули, я - комісар держбезпеки Руфін Юрій Ілліч. На початку цього року носив звання старшого майора. Кажу це, аби ви розуміли - міняються звання, нашивки, кубики, шпали, зірочки. Повноваження ж лишаються, і моїх повноважень, Коломієць, цілком достатньо, щоб ви вийшли з цього кабінету знову старшим лейтенантом.

- Міліції?

- Не суттєво. Ви офіцер, маєте як на свій вік досить вагомий досвід оперативно-розшукової роботи. Нам же знадобляться насамперед ваші оперативні навички.

- Кому «нам»?

- Правильне запитання, Коломієць. Але дурне, - Руфін пихнув люлькою, сиза хмарка пахучого диму піднялася до стелі. - Коли наша з вами країна воєє з лютим ворогом, знадобитися ми з вами можемо лише Батьківщині. Ну і, звісно, товаришеві Сталіну. Готові виконувати завдання партії та Верховного Головнокомандувача для наближення нашої перемоги?

Максима щось підштовхнуло знизу.

- Так точно! - виструнчився він, витягнувши руки по швах.

- Сядьте вже. Стрибати не треба, то потім, як бажання буде.

В'язень знову опустився на ослін, тепер уже не на край, усівся зручніше. Руфін, підсунувши до себе сірий газетний аркуш, вибив об нього люльку, помилувався невеличкою гіркою попелу. Затим поклав «принца» поруч на стіл, легенько провів пучкою по лакованій поверхні.

- Трофей. Коли вибили німців із Харкова взимку, один із моїх офіцерів знайшов у кинутій поспіхом німецькій машині дві валізи. В одній - документи, не аж такі важливі, усе серйозне встигли спалити. В іншій - набір люльок, різних. Мені сподобалася ця. Харків потім довелося залишати, але трофеї лишилися. Добре, не про те мова, - майор відсунув люльку ближче до краю столу. - Є можливість піти на фронт, Коломієць. Знаю, за що засуджені. Згоден, були вагомими причини лишати вас у таборі. Хоча в штрафні батальйони, як ви, мабуть, знаєте, набирають із табірнього контингенту море покидьків. Хіба ні?

- Вам видніше.

- Напевне. Але ваш випадок особливий. Бачте, виглядає, ніби вас тримали до пори, до часу, немов навмисне до мого приїзду.

- Поясніть, громадянине майор. Я далі нічого не розумію.

Руфін підвівся, обсмикнув китель. Уставши, виявився на зріст вищим за середній і не надто пропорційним як для звичної чоловічої статури складеним. Фігура нагадувала перевернутий видовжений фужер - недосяжний ідеал для багатьох жінок.

- Досить лірики й політінформації, Коломієць. Я розмовляю з вами тут і ось так, у вільній манері, лише тому, що уважно прочитав вашу справу. Так, начальник оперативної частини підсунув мені її першою. Але я не обмежився змістом сухих протоколів, зробив відповідні запити. Ви - наша людина, Коломієць. Хіба ні?

- Наша - це чия?

- Знову те ж саме нерозумне питання. Ви, мабуть, трохи здичавіли тут, у таборі. Радянська. Ви ж комуніст?

- Був членом партії більшовиків. Партквиток здав разом зі зброєю при арешті.

- Це все атрибутика, Коломієць. Бо наші органи не прирівнюють вас до десятків тисяч злочинців й відвертих ворогів, зібраних тут і в інших виправних таборах. Ваша провина лише в тому, що приревнували керівника до власної дружини, маючи для цього всі підстави. Хіба ні?

Заперечувати Максим не збирався.

- Так... Так точно.

- Отож. А ми пізніше зібрали матеріальчик і на вашу жертву, Матвія Романенка.

- Ви особисто?

- Ми - це органи НКВС, Коломієць. І не важливо, хто на якій ділянці працює. Робимо одну роботу. Так що скажу... - майор, нахилившись, узяв люльку, почував мундштуком підборіддя. - Романенко був відданий нашим ідеалам чоловік. Багато працював, викриваючи прихованих ворогів радянської влади. Це допомогло вашому кривдникові зробити досить швидко та успішну службову кар'єру. Наша влада, як ви знаєте, на тому й стоїть, щоб молоді люди активніше витісняли старі кадри, котрі не готові працювати в радикально нових умовах. Пам'ятаєте, що з цього приводу писав товариш Сталін?

Максим вчасно стримався від негативної відповіді. Не тримати в голові висловлювань, думок та цитат вождя саме по собі за певних обставин могло вважатися злочином, за який пришивають політичну статтю. Чи, принаймні, беруть на олівець як украй підозрілу особу. Проте Руфін й не чекав відповіді, говорив далі:

- Товариш Сталін влучно назвав поведінку таких, як джерело ваших бід товариш Романенко, запамороченням від успіхів [16 - «Запаморочення від успіхів. До питань колгоспного руху» - одна з програмних статей Й. Сталіна, опублікована в газеті «Правда» 2 березня 1930 року. Сталін критикував «надмірну самодіяльність» партійних працівників, котрі припускалися «перегинів на місцях». Як наслідок, почалося масове кримінальне переслідування тих, хто «викривлено розуміє генеральну лінію партії». Хоча на момент публікації Сталін приділяв увагу передусім колгоспам, згодом «перегини» виявлялися й засуджувалися всюди, де того вимагала політика «очищення партії», у тому числі в органах НКВС.]. Він дав це визначення досить давно, але воно досі актуальне й не до всіх доходить. Різко пішов угору той ваш кривдник. Не всі витримують, далеко не всі. Ось і він почав морально розкладатися. Від цього, Коломієць, і до зради Батьківщині небагато кроків. Хтозна. Раптом ви своїми імпульсивними діями зупинили потенційного ворога народу раніше, ніж він би встиг себе проявити й наробити значно більше лиха... Ви можете гарантувати, що морально нестійкий Романенко не піддався б з часом на свідому провокацію американського, англійського чи японського агента?

- А що робити іноземній агентурі в Миргороді? - вирвалося в Максима.

- Ворог усюди, - Руфін загрозливо помахав чубуком. - Думаєте, до війни не готувалися? Будь-який залізничний вузол по всій нашій території іноземних агентів цікавив завжди. А Миргород ваш - важлива залізнична ділянка, самі прекрасно знаєте. Не кажучи вже про теперішній час, військовий. Знаєте, скількох виявляють? Знаєте де? Тут, за Уралом, куди евакуйовані стратегічно важливі підприємства й переведені на оборонні рейки, - шпигуни й диверсанти тарганами розводяться. І, до речі, активно вербують морально й соціально нестійкі кримінальні елементи. Вірите?

- Підозрюю, - Максим вирішив не сперечатися з комісаром держбезпеки. - Ви хочете мене залучити до такої роботи, диверсантів ловити?

- Для того є інші служби, - відрізав Руфін. - Але ви на правильному шляху. Як тут раніше зазначив капітан Ярцев, ви можете вийти з табору достроково, відновити звання офіцера міліції та вирушити на фронт. Готові?

Коломієць чекав, коли майор так скаже, тому відповів відразу:

- У мене є вибір?

- Стоп, - офіцер помітно збентежився. - Чому ви заговорили про вибір? Ви не хочете служити Батьківщині й партії, вийти з табору та стати в лави?

- Ви мені не наказуєте, громадянине майор, - говорячи так, Максим дивився йому просто в очі. - Ви спитали, чи я готовий. Так, я готовий. Раніше мої клопотання не розглядалися, бо, як відомо, я вбив офіцера міліції. Кримінальні злочинці на моєму фоні виглядали надійнішими. Саме тому, до речі, їм дають більше прав зробити два кроки вперед та піти в штрафні підрозділи, на передову. Мене ж попереджали - навіть не думай. Зараз щось помінялося. Але ви не наказуєте мені, громадянине майор. Ви питаєте про готовність. Отже, може бути інша відповідь, крім «так точно»?

- Може, - погодився Руфін. - Тільки вона дорівнює смертному вироку. Для вас.

Максим зловив себе на думці - почуте не здивувало.

- Коли більшість блатних не виходить на заклик записуватися в штрафні батальйони, їх автоматично не розстрілюють за зраду. Чогось я не розумію, громадянине майор? Чому моє «ні, не готовий» коштуватиме життя?

- Бо йдеться не про штрафні підрозділи, - пояснив Руфін, далі граючись люлькою. - Вам пропонується очолити групу, яка буде закинута за лінію фронту для диверсійної роботи. Ви будете діяти в тісному контакті з партизанськими загонами, що віднедавна закріплюються в лісах та активізують підривну роботу у ворожому тилу. Відповідно, тепер ви, Коломієць, уже стали носієм цілком таємної інформації. Повернути вас у табір, у барак, означає припустити ризик розголошення, вільного чи невільного. Самі розумієте, ваш вибір зараз стає чистою формальністю.

Сказавши так, Руфін відсунув стіл, примостився й почав наново натоптувати люльку духмяним тютюном із іноземної пачки. Процес захопив майора раптово, відразу, занурив по маківку. Офіцер навіть не відволікся, коли Максим проговорив:

- Ви впевнені, що я впораюсь?

- А у вас, повторюся, нема виходу. Ви сумніваєтеся в собі, відмовляєтеся, і протягом доби ваша подальша доля швидко вирішиться. Або приймаєте пропозицію, повертаєтеся до органів НКВС, отримуєте перше бойове завдання та виконуєте його. Третього, як кажуть у подібних випадках, не дано. Хіба ні?

Поки пояснював, закінчив із люлькою, прикурив, запахтів, відкинувся на спинку стільця. Коломієць, вирішивши не питати вже дозволу, так само пригостився «Казбеком», глибоко затягнувся.

- Мене... нас... ну... групу довго готуватимуть?

- Війна, - укотре нагадав Руфін. - Часу на розкачку нема ні в кого. Ви, до речі, людина цілком підготована. Скільки маєте стрибків із парашутом?

- Тринадцять.

- Число нещасливе, - криво посміхнувся майор. - Проте практики досить, аби стрибнути в чотирнадцятий раз. Поки служили в міліції, вогневу підготовку здавали регулярно. Результати більш ніж втішні. Рукопашний

бій, змагання між районними міліцейськими управліннями в Полтаві, тридцять шостий рік, забули? Почесне третє місце.

- Мені тоді руку вивихнули, - згадав Максим.

- І це зафіксовано, де треба, - кивнув Руфін. - Як уже було щойно сказано мною, моральне обличчя вбитого вами офіцера лишало бажати кращого. І не відповідало образу працівника радянських органів. Тож реабілітувати вас, Коломієць, особливих проблем не складе. Шляхи застосуються цілком законні. Після успішного виконання першого завдання вам повернуть звання й поновлять у партійних лавах. Нарешті, ще трохи про підготовку, - він знову всміхнувся, тепер уже з хитринкою. - Адміністрація табору ставилася до вас, колишнього колеги, який залетів через слабку на передок жінку, досить лояльно, поблажливо. Неважка робота, навіть певні привілеї. На доходу не схожі. Для відновлення сил вам потрібно не більше трьох діб. Сон, посилене харчування, спортивні вправи, вогневі заняття. Приймається?

Або казка - або пастка. Максим ще не знав, до чого схилитися.

- Так точно, громадянине...

- Товариш.

- Так точно, товаришу комісар державної безпеки! Але...

- Що знову не так, Коломієць? Чому у вас постійно оці «але»?

- Винуватий, товаришу майоре, але... Гм... Ви сказали, я прийму командування групою. Підлеглі нормально поставляться до того, що накази віддаватиме людина, щойно звільнена з табору?

Лютька згасла. Руфін знову запалив сірника, розкурюючи, при цьому кивнув:

- Умгу. Нормально поставляться. Саме ці підлеглі - зрозуміють. Жодному командирові, крім вас, Коломієць, таких не довірять. Аби дати новим підлеглим лад, вам не треба повертати звання. Вони й без погонів бачитимуть у вас офіцера міліції. Ви ж усіх знаєте. Декого навіть дуже добре. І з ними подібних розмов отут, у цьому кабінеті, ніхто не вів і не збирався вести. Кожному з чотирьох запропонували, коротко пояснивши суть. Погодилися всі. Дивіться, це теж чоловіки з багатим досвідом та зовсім не доходяги.

Майор явно готувався.

Відсунувся назад, ковзнувши ніжками стільця по лінолеуму підлоги. Переклавши лютьку в ліву руку, правою потягнув до себе шухляду. З неї видобув тонкий стосик фотографій, зроблених із матеріалів справ. Розклав перед Коломіємцем у рядок.

Анфас і профіль.

Мирон Князев на прізвисько Князь, бандит, рецидивіст.

Дмитро Зубов на прізвисько Зуб, ватажок банди грабіжників, убивця.

Савелій Болотов на прізвисько Савка, злодій, торговець анашею, зарівав коханку, котра хотіла здати його міліції.

Петро Ігумнов на прізвисько Піп, грабіжник, чистив військові склади.

Це не жарти. Далеко не жарти.

Засудженому за вбивство міліціонерові Максимові Коломійцю випало бути закинутим у ворожий тил на чолі радянської диверсійної групи, яку склали повністю з кримінальних злочинців.

Один із них навіть ударив його заточеною залізкою – пікою: хотів зарізати, дізнавшись, що в одному з них таборі сидить лягавий. Вони колишніми не бувають.

До того ж лють була свіжісінькою – у квітні спіймали та засудили.

Зуб гострив на Коломійця зуб.

За інших обставин звучало б кумедно.

5

Північніше Здолбунова, село Ташківці, генеральний округ Волинь-Поділля

Хмара сам спланував операцію й вірив у її успіх.

Загальну ситуацію ускладнювали не німці. Від весни відділи УПА збільшилися, новобранці пройшли швидкий вишкіл, не забарилося бойове хрещення. Досвіду повстанська армія набувала в щоденних сутичках із регулярними німецькими частинами й водночас із польськими пляцуфками, котрі, на думку більшості провідників, були більш небезпечні.

Німці, полкючи на загони бульбівців, украй рідко виходили далеко за межі міст, містечок та селищ, де стояли їхні гарнізони. Небезпека загрожувала селам, що лежали ближче до великих транспортних шляхів. Якщо ж треба було заглибитися далі в ліси, аби черговий раз спробувати забрати в повстанців контроль над територією, кулеметною чергою міг відгукнутися кожен кущ, а з-за кожного дерева міг шукати мішень захоплений у ворога в бою карабін. Тому на якомусь етапі між німцями, їхніми союзниками мадярами та українцями утворилося щось на зразок негласного нейтралітету.

Звісно, довго так тривати не могло, але навіть активізація каральних операцій з розквітом весни майже не вплинула на статус-кво. Хмара розумів значення цього терміна, бо колись, ще за Польщі, уперше потрапивши в тюрму та вирішивши стати правником, щоб захищати українців у судах, перечитав у камері багато юридичної літератури. Тобто загалом усе лишалося, як було. Керівництво ОУН разом із повстанською армією, своїми збройними силами, контролювало певну частину території, переважно сільську місцевість, облаштовуючи в запіллі нормальне життя та не допускаючи туди німецьку владу, яка, своєю чергою, рапортувала про вдалі каральні операції, що лишалися здебільшого на папері, бо насправді німці далі отримували по зубах, порушуючи негласно встановлені кордони.

З поляками натомість складалося важче. Армія крайова на той момент контролювала польські села й колонії. А польська самооборона, як і поліцейські частини, походила з місцевих. Тож вояки добре орієнтувалися на території і, головне, зовсім не боялися Чорного лісу. Хмара так і не визначився, як треба сприймати акції польських боївків – ударами з фронту чи наскоками з тилу. Проте близько місяця тому з району, на який поширив свій вплив курінь «Сокил», вони витіснили польські загони в західному напрямку. Українці вже планували зміцнити владу у відвойованій із кров'ю

місцевістю, що в найближчій перспективі давало змогу отримати контроль над одним із потужних залізничних вузлів.

Це - зброя.

Це - продовольство.

Це - звільнення людей, котрих німці почали активно вивозити в рабство.

Радянські партизани впали, мов сніг на голову. І хоча за діями Червоної армії керівництво ОУН та УПА стежило, поява в тутешніх лісах окремих червоних партизанських загонів та диверсійних груп змусила додати до переліку ворогів ще одного. Як досить швидко з'ясувалося, серйознішого за поляків, котрі тут же прогнозовано почали шукати союзу з більшовиками.

Червоних партизанів забезпечували регулярно. За радянськими стояла величезна військова машина, на яку працювала промисловість величезної держави. Новий ворог мав, куди відступити, як правило, рухаючись у напрямку Білорусії, аби незабаром наскочити знову, уже більшими силами і далі облаштовувати в лісах власні бази, щоб приймати військові вантажі, нових людей, розширювати діяльність та розвивати великий фронт у німецькому тилу.

Про це Хмара знав із протоколів, складених службою безпеки, - контррозвідка допитувала полонених партизанів, тож про наміри червоних українців було відомо все. Його особовий відділ отримав від курінного Холодного завдання забезпечити контроль над районом та створити базу для створення тут міцної залоги [17 - Військовий гарнізон.]. Для цього, звісно, треба дізнатися, скільки чужих у лісах, та по можливості вичистити совіцькі бази. Або хоча б відсунути далі.

По окрузі таборилися як стаціонарні загони, так і мобільні диверсійні групи, невеликі числом. Лісові бази були їхніми опорними пунктами.

Виявлення й ліквідацію таких баз Павло Бережний, більше відомий як хорунжий Хмара, визначив основним завданням для свого відділу.

Водночас помилкою було б забувати про німців. Інший ворог останнім часом знову став активнішим, і морочити себе пошуком причин Хмара не збирався. Тим більше, їх могло бути відразу кілька. Тут - поява радянських диверсантів у тилу, боротьба з якими прямо зачіпала й українські повстанські підрозділи. Сюди ж додати відомості про планомірну підготовку контрудару на Східному фронті, що означало збільшення потреб у харчах для війська, а отже, грабунки почастишали. Українська самооборона відповідала, підтягувалися загони УПА, бої за продовольство ставали дедалі жорсткішими та інтенсивнішими. Нарешті, російські диверсії в тилу прогнозовано бісили німців, вимагали від них каральних дій у відповідь. І найперше страждали мирні жителі довколишніх сіл - гітлерівці влаштовували показові акції пацифікації [18 - Акції насильницького умиротворення місцевого населення на окупованих територіях.], супроводжуючи їх звичними вже пограбуваннями людей.

Саме така готувалася нині ранком у селі Ташківці.

Два дні тому партизани напали на німецьку автоколонну. Наскочили стрімко, обстріляли, закидали гранатами й відступили, як вдалося дізнатися Хмарі, без утрат. З німецького боку лишилося п'ять трупів, у тому числі старший офіцер. Оскільки від місця засідки до Ташківців рукою подати, німці вирішили зробити з селян винних. Місцева влада складалася повністю з українців: староста, начальник допоміжної поліції та її особовий склад дотепер зберігали вірність Райху. Звісно, на той час усі вони потай уже

співпрацювали з УПА, чекаючи нагоди й команди повертати зброю проти вчорашніх хазяїв. І план Хмари полягав у тому, аби не квапити події, а трошки відтягнути їх.

Швидко прорахувавши ситуацію й зваживши всі ризики, хорунжий передав голові ташківського громгоспу грипс, у якому розпорядився зібрати людей на майдані та оголосити: аби село не палили, продовольство для німецької армії треба дати добровільно. Відкупитися, інакше не назвеш. У той самий час місцевий поліцай осідлав коня й погнав до найближчої німецької комендатури, щоб запевнити владу – у Ташківцях порядок, населення лояльне, радо самі зберуть кілька возів із провізією. Треба тільки приїхати й забрати. На що отримав відповідь: усе заберуть разом із возами й кіньми, і погодилися: сільська поліція має всі підстави боятися УПА, тому німці приїдуть самі за приготованим.

Хмара не сумнівався, що ворог полізе в досить примітивну пастку. Лісова війна нічого не вчить, у подібне німці вгадали раз по раз, не роблячи для себе жодних висновків. Напевне вважали правильною стару військову приказку про бомбу, яка нібито ніколи не впаде двічі в одну вирву.

Ташківська поліція чекала німецьких гостей та сигналу від повстанців. Відділ Хмари вирушив на підмогу. За стратегічним задумом, німців, котрі планували прислати сюди не менше роти, затиснуть у подвійне кільце. Хорунжий розраховував на ефект несподіванки, і вся операція, за його прикидками, не мала зайняти більш ніж півгодини. Адже схожа тактика відпрацьована не раз, та й ворог сам ішов у старанно підготовану й гостинно відчинену мишеловку.

Командир та його бійці не відразу розібралися, що сталося.

Перша міна рвонула метрів за десять попереду, варто було повстанцям лиш наблизитися до сільської околиці. Перед тим вістун [19 – Військове звання в УПА, відповідник сержанта.] Тополя особисто перевірів пересування ворожої колони й доповів – усе за планом. Щоправда, коли друга міна впала позаду групи, забираючи скалками одне життя й відрізаючи шлях до відступу, Хмара зрозумів – розвідник не побачив, куди саме завернули мотоцикли та криті автомобілі. Швидше за все, той, хто спрямував їх в обхід, – і тепер міномети розгорнулися й били з тилу, – наперед знав не лише про пастку, а й про те, якою дорогою рухатимуться до Ташківців упівці.

Усе це майнуло в голові Хмари стрімко, і він прийняв єдино правильне зараз рішення – дав команду розсіятися та рухатися далі, углиб села. Що, чому і як сталося, з'ясує потім. Для цього треба бодай лишитися живим та вберегти по можливості більшу частину людей. Схоже, хорунжий ризикував потрапити у власну пастку – не його відділ оточував німців, а поліцаї зустрічали їх вогнем, – кільце в будь-який момент могло замкнутися довкола Ташківців, і всіх, хто всередині, розстріляють із мінометів.

Тому Хмара вирішив виграти час – і прориватися через усе село на протилежний бік.

Судячи з усього, діяв правильно: з тієї сторони, куди вояки відступали від мінометного вогню, ураз долинуло густе клацання одиночних пострілів, підключився автомат. Припустивши – там прийняли бій тепер уже колишні поліцаї, тримаючи оборону й не даючи пастці захопнутися, Хмара, пригинаючись і петляючи, побіг сільською вулицею на звуки бою. Намагався рухатися далі від середини шляху та частіше завертаючи у двори, аби перебігти городами. Партизани, розсипавшись, повторювали дії командира, не відволікаючись на те, щоб стріляти у відповідь. Німці вперто не показувалися, далі рясно й хаотично засипаючи все довкола мінним дощем.

Коли перетнули майдан й завернули в найближчу вуличку, що вела до лісу, спереду почувся шум та гучний тупіт і назустріч вилетіло трое кіннотників, із трофейними радянськими дисковими автоматами на шиях. Зупинившись та відступивши, аби не затоптали, Хмара впізнав у найближчому Івана Сердюка, начальника кущової поліції. Розпашілий кінь під ним став дибки, чоловік утримав його, прокричав:

- Зрада, друже Хмаро! Станового вбито, п'ятеро моїх з того боку оборону тримають!

- Ну?

- У німаків броня, друже Хмаро! Самохідна!

Далеко попереду глухо рвонуло раз, потім - другий, третій. Із протилежного боку сипалися міни. Сердюк, стримуючи коня, обернувся на вибухи.

- Схоже, нема самоходу!

- Або твоїх хлопців нема! - гаркнув Хмара.

До них уже збігалися інші бійці. Ніхто не виглядав розгубленим, та всі чекали наказу.

- Не стоїмо! - крикнув він. - Виходимо відразу, трьома малими групами! Усі, хто є, нікого не лишаємо! Раненого чи мертвого з наших побачили - з собою брати! Іване! Людей. як знаєш, виводіте! Друже Тополя, ті, хто з тобою, - ударна група, на прорив! Я з рештою праворуч піду, вогонь на мене буде! Місце збору - Сиве урочище! Уперед!

Рвонуло зовсім близько, в унісон його наказам.

Кінь під Сердюком знову здибився, тепер удалося скинути вершника. Поки той піднімався, кінь помчав уперед, подалі, іржучи на бігу й мотаючи чорною розпатляною гривею.

Іншим разом видовище могло б захопити Хмару.

Зараз було не до того - треба вириватися, не оточили б.

6

Диверсійна група. Підмосков'я - військовий літак

Уже в літаку з'ясувалося - грабіжник Піп ніколи не стрибав із парашутом.

Кожного завербували в диверсанти окремо, капітан Ярцев рекомендував, майор Руфін викликав до себе за списком. Пізніше, вже коли команда опинилася в Подольську, під Москвою, на тренувальній базі, Максим дізнався: найперше в кожного з кандидатів питали, чи були стрибки й скільки. Якщо у відповідь чулося «ні», розмову припиняли й кликали наступного. Невідомо, що рухало Ігумновим, коли він збрехав. Мабуть, відчув: брехня дає шанс вийти на волю.

Попа не викрили, не випало нагоди. Коли всіх п'ятьох завезли на базу, кілька днів змушували бігати, вправлятися в стрільбі й рукопашці. Битися й стріляти прогнозовано вміли всі, хоча злодій Савка Болотов – найгірше. До арешту зброї в руках не тримав, подружку зарізав великим кухонним ножом, але автомат і пістолет освоїв досить швидко. Зубов із Князевим могли дати фору професійним стрільцям. Сорокарічний Зуб устиг повоювати в Громадянську, уже після демобілізації ставши бандитом, а Князь, молодший на три роки, довго ховався по тайзі разом із розкуркуленими, час від часу налітаючи на села й хутори. А там зброя була завжди. Піп же з автоматом не відразу впорався, зате з пістолетом поводився так, ніби тримав у руцях із коліски.

Про стрибки не йшлося. Ба більше: Коломійця здивувало, що серед них нема радиста, їх не вчили дати раду бодай елементарній армійській рації. Міліцейський досвід свідчив про зворотнє: кримінальники в країні загалом цікавилися радіотехнікою і не рідкістю були захоплення саморобними детекторними приймачами. Загалом злочинці, особливо молодші, дружили з будь-якою технікою й часто вміли водити автомобілі. Знання та навички допомагали, робили їх мобільнішими й, відповідно, хитрішими та зухвалішими. І той-таки Піп, виявляється, серйозно цікавився радіосправою, чого не приховав.

Тим не менше, навіть примітивною рацією команду Коломійця не забезпечили.

Набравшись нахабства, Максим поставив питання інструктору, котрий при знайомстві назвався капітаном Орловим й велів звертатися до себе лише так. Орлов не здивувався, пояснив: виконавши завдання, група повинна піти у вказаному напрямку для зустрічі з партизанським загonom «Суворов» та поступити в розпорядження його командира Дмитра Маневича. Рація є в партизанів, вони вийдуть на зв'язок, після чого Коломієць буде отримувати наступні накази.

– Формально підпорядковуєшся Маневичу, – сказав інструктор. – Фактично дієш автономно. Просто використовуєш партизанську базу, ось і все, – і додав: – Не годувати ж тебе з урками окремо.

– А партизанів хто годує? – вирвалося в Коломійця.

– Не пухнуть із голоду, – відрубав Орлов, і з тону Максим зрозумів: розмову скінчено.

Пізніше, прокрутивши ситуацію подумки ще кілька разів, дійшов висновку – насправді все правильно. Тоді ще ім не дали бойового завдання, та Коломієць уявляв, як повинні діяти диверсанти. Група мусить мати мінімум: сухий пайок, зброю, вибухівку, карту місцевості. Так зберігається максимальна мобільність, і якщо на них чекає готова, належним чином обладнана стаціонарна база, це знімає будь-які питання. Окрім, звісно, належного виконання завдання.

Його Максим отримав за кілька годин до виходу. Орлов викликав до себе, поставив перед фактом: закидування сьогодні, група має бути в повній бойовій готовності. Несподіванкою це стало для Коломійця лише в кілька перших хвилин. Далі вже зосереджено слухав інструктора, зробивши висновок – так треба, накази не обговорюються, на те вони й диверсанти, аби знятися з місця будь-якої миті. А зробити мусили таке: десантуватися в район Здолбунова, замінувати й підірвати залізничний міст. За даними розвідки, які Москва отримує щодня, до відправки на фронт уже готовий ешелон із танками. Відомо, що німці планують великий наступ по лінії фронту від Курська до Белгорода, тож основні сили потроху стягують у той напрямок. Здолбунів – великий залізничний вузол, можливості дозволяють забезпечувати транспортний потік. Цей ешелон кілька днів тому прийнятий

із Німеччини, але загрозу диверсії ворог відчуває, бо їхня контррозвідка теж не пальцем роблена. Тому платформи з технікою загнали на запасну путь, а перед тим відправили один за одним три несправжні ешелони.

- Але, - пояснив Орлов, водячи по карті тупим кінцем олівця, - завдяки злагодженій роботі наших підпільних груп ми знали про ці маневри. Тому була команда пропустити ті ешелони. Водночас активність німців наші спрямували на банди націоналістів, ними кишають місцеві ліси. Тож оперативна комбінація дала ворогу зрозуміти: на техніку полюють так звані українські повстанці. Їх відігнали чи вони самі відступили - не має значення. Важливо, що німчура заспокоїлася. Тому завтра приблизно о десятій сорок потрібний ешелон пройде отут, - олівець перевернувся в пальцях, тепер позначку на карті капітан зробив заточеним кінцем. - Знищити його силами загону «Суворов» не вийде, бо саме в цей час партизани імітують активність отут, - вістря змістилося ближче до Здолбунова. - Черговий відволікаючий маневр. Поїзд повинен відійти від станції якомога далі, на відстань, яку німці вважатимуть безпечною. Вони ж бо стримують партизанську активність. І вважають, що роблять це успішно. Ось чому твоя група, Коломієць, висаджується окремо. Її появи саме в цьому місці ворог не чекає. Питання?

- Мали б урахувати, - мовив Максим.

- Хто? Що? Ясніше говори.

- Самі ж кажете, німці не пальцем роблені, товаришу капітане. Через те мусили б передбачити такий варіант.

- Згоден, - кивнув інструктор. - Але чому б гансам не припустити, що диверсанти висадяться, наприклад, тут? - олівець легенько черкнув на карті вздовж лінії, яка позначала колю. - Або отут? Чи десь там? - позначок на карті додалося. - Твоя логіка, Коломієць, нікуди не годиться.

- Тобто?

- Якщо йти за нею, німці повинні поставити охорону всуціль, стіною. Уздовж слідування ешелону. Усього шляху. Вони підуть на таке, твоя думка?

- Ні, - погодився Максим, визнаючи капітанову логіку.

- Ще питання?

- Нема. Усе ясно. Дозвольте йти?

- Уперед, Коломієць. Доведи сказане своїм уркам. Готовність номер один, отримуйте зброю та пайок, виліт о першій нуль-нуль. Літо, світає рано, викинути вас треба затемна.

Ніхто з команди не здивувався. Хіба Піп буркнув, мовляв, попереджати треба. Загалом за той недовгий час, що вони перебували на базі, між собою не мали часу спілкуватися до пуття. Попервах Максим усе ж остерігався того ж Зубова, бо чудово знав подібні натури. Виявилось, варто було четвірці опинитися на волі, табірна злоба або зовсім зникла, бо вони перейнялися важливістю моменту, або глибоко заховалася і невідомо, коли та за яких обставин вилізе назовні.

Утім, тепер між Коломіємцем і Зубовим різниці вже не існувало, бо за колючим дротом, у бараку, один був колишнім міліціонером, інший - кримінальним злочинцем, а вони колишніми не бувають. Так само не існує для таких колишніх лягавих, закон джунглів вимагав одного разу поквитатися з Максимом за всі Зубові невдачі. Але зараз усі вони

зараховані до радянського військового підрозділу. І кожен із блатної четвірки тим самим порушив негласні закони кримінального світу: владі служити заборонено, а записатися до міліції чи війська – смертний вирок. З огляду на це в Дмитра Зубова та інших не лишалося іншого виходу, крім як прийняти нову даність: слухати Коломійця, свого нового старшого, і виконувати його накази. Максимові ж дано право карати й милувати, з чим кожному з його команди доводилося миритися.

Принаймні, так міркував Коломієць.

Інакше не міг пояснити, чому Зубов, ще кілька тижнів тому гострячи на нього ножа, тепер тримається, ніби нічого не сталося. До того ж, як устип Максим переконався ще в таборі, Зуб сприймався рештою як неформальний лідер. Тож, перш ніж виконати наказ чи просто послухати командира, Князь, Савка та Піп чекали мовчазного Зубового дозволу – і аж тоді робили, як сказано. Ну, а сам Зубов поки не ставив під сумнів авторитет і вплив того, кого кликав мусором.

Отже, стежачи за злагодженим збиранням групи, Коломієць зробив заспокійливий для себе висновок: проблем із ними в тилу ворога не виникне.

А вже за пару годин зіткнувся з першою – Піп не стрибав із парашутом.

– Чому раніше мовчав? – грізно спитав Максим, розуміючи – відповіді не почує, та й питання риторичне.

– Думаєш – зможу, – бовкнув Ігумнов, косуючи в бік похмурого Зубова.

– Зараз, значить, так не думаєш? Не зможеш? Боїшся?

– Не жени хвилю, начальнику! – визвірився той, про всяк випадок відсуваючись далі.

– Тут нема начальників. Ми військовий підрозділ. Є командир, і є бійці.

Коломієць говорив так, бо ще не визначився, як реагувати на ситуацію. Поки микитив, Зубов, котрий сидів навпроти, подався трохи вперед:

– Не бзди, начальнику..

– Товариш командир, – машинально поправив Коломієць. – І відставити словечки.

– А то ти їх не знаєш. Одну баланду жерли, командире. А цілок тут нема, самі мужики.

– Проїхали. Кажі.

– Скажу. Я Попа, командире, з літака сам викину, – серйозним тоном пообіцяв Зуб. – Піп, ти мене добре почув?

– Як ти мене викинеш, Зубе? – той ураз трошки осмілів. – Я тобі не мішок картоплі. І не чемодан із бану [20 – Бан – вокзал, рідше – базар, велика площа (жарг.)].

– Думаєш, назад полетиш?

– Страшно, – признався Піп. – Розіб'юся. Грохнуся об землю – і хана.

- Отак - не страшно? - Зубов спокійно витягнув з кишені ТТ, зняв із запобіжника.

- Не стрельнеш.

- Хто тобі сказав? Ти мене знаєш, Піп.

- Начальнику... командире, скажи йому.

- А що сказати? - Коломієць ураз зрозумів, що, сам того не бажаючи, узяв бік Зубова. - За язика тебе ніхто не тягнув. Або стрибаєш, або...

Він запнувся. Виглядало, зараз дозволить стріляти в боягуза просто тут, над землею. Та відповідь знайшлася негайно, і, говорячи, Максим широко вірив у власні слова:

- Відмову стрибати вважатиму дезертирством. Боягузтво, Ігумнов, теж прирівнюється до зради. Закон воєнного часу. Зубов нічого не зробить, я забороняю своїм наказом. Данюю мені владою розстріляю тебе сам. Труп скинемо з літака, спішемо на бойові втрати в разі чого, - перевірши погляд на Зуба, мовив коротко: - Ховай зброю.

Знизавши плечима, той прибрав пістолет. Повисла напружена тиша, яку порушувало голосне сопіння Попа. Лампи на стінах пасажирського відсіку світили тьмяно, та навіть при такому освітленні Коломієць побачив крапельки поту, що рясно вкрили обличчя Ігумнова. Він витерся, почав соватися на місці, ненароком штовхнувши найближчого до себе Князя. Нарешті наважився щось сказати, вже розкрив рота. Але тут із кабіни пілота визирнув бортовий стрілець, кинув на диверсантів підозрілий погляд, зупинив його на Максимові, попередив:

- Ну так, ми на місці. У смислі, над місцем. Літати довго не можемо, знизу смалити почнуть. Тому вперед.

Повертатися не квапився, і Коломієць, підвівшись, не без зусиль відчинив двері бортового люка. Усередину тут же увірвався вітер, загуло. Піп мимоволі сахнувся, влипнув спиною в стіну. Зараз на нього дивилися всі, включно з бортстрільцем, - там, у кабіні, суперечку могли чути або він сам зрозумів, у кому найбільша проблема.

- Ану, - кивнув Коломієць на холодну чорну пройму. - Перший пішов.

- Я?

- Ти. Ми за тобою. За що треба смикнути, тобі показали. Уперед.

Ігумнов покрутив головою, немов шукаючи підтримки серед інших. Савка Болотов демонстративно відвернувся, Князев, навпаки, свердлов поглядом. Бажаючи повністю заволодіти ініціативою, Максим випростався, глянув на Зубова:

- Викидайте його. На раз-два.

- Узяли, Князю, - той теж підвівся, трошки нагнувши голову та ступивши вперед, поправивши при цьому парашутні лямки.

Ніби давно чекаючи команди, Князев відірвав зад від лавки, розпрямився.

Тепер на Ігумнова насувалися з усіх боків.

Літак завершив перше коло над потрібним квадратом.

- Пішов, - повторив Коломієць.

Товаришів Піп боявся більше, ніж темної безодні, позадкував, ступив до краю люка, зиркнув через плече. Міг би стояти так довго, але варто було Зубові зробити півкроку до нього - і, підбадьоривши себе криком, Ігумнов вивалився назовні.

Літак почав заходити на нове коло.

- Другий пішов! - наказав Коломієць.

Якщо Болотов боявся, з його вигляду цього ніхто не помітив. Він вистрибнув, немов бовкнув із крутого берега в глибокий ставок, легенько розбігшись. Майже відразу, не чекаючи команди, спокійно, навіть із підністю, немов виправдовуючи прізвисько, назовні вийшов Князь.

- Тепер ти, командире.

Зуб посміхнувся кутиком рота. Бортовий стрілець перевів погляд із підлеглого на старшого.

І, попри напруженість моменту, Коломієць зрозумів: злочинцеві вдалося втягнути кулеметника у власну маленьку гру.

Слід визнати, цієї миті Дмитро Зубов банкував

.

Банкувати - розпоряджатися, володіти ситуацією, тримати ініціативу (жарг.).

Так це називається в блатного контингенту, з яким він мав справу третину життя.

- До зустрічі, - більше Максим нічого не зміг придумати, тож, аби покінчити з цим, махнув правицею й ступив у порожнечу, мимоволі заплющивши очі.

Відчуття охопили незнайомі, чи, точніше, давно забуті. Спершу - холод і жах, тут же - вільне падіння, що перейшло в політ, у вухах загув вітер. Розкинувши руки, Коломієць спробував на коротку мить уявити себе птахом. Вистачило справді ненадовго, бо спрацював інстинкт самозбереження - рука почала судомно шукати рятівне кільце. Ураз здалося - його нема, саме цей парашут виявився бракованим, зіпсованим, навмисне підсунули такий, так задумано, його вирішили ліквідувати езуїтським способом. Та поки ці думки бігли наввипередки, пальці вже знайшли, що треба, учепилися, рвонули.

Смикнуло.

Над головою розкрився білий купол.

Максим зависнув між небом і землею, падіння вповільнилося, зробилося м'яким.

Ліворуч та праворуч у на диво зоряному червневому небі майже синхронно виникло ще два куполи. Нижче майорів третій. Більше нічого й нікого Коломієць не бачив.

Над ними пролетів, стрімко віддаляючись, літак.

А ще за якийсь час верхівки дерев почали стрімко наблизитися, і Максим злякався – уявив, як нахромиться знизу на товсту гілку, тож знову заплющив очі.

Зашурхотіло, гілля обшмагало з усіх боків. Устиг згрупуватися, таки дався взнаки попередній досвід, усе ж тринадцять стрибків.

І приземлився, відразу завалившись на бік та міцно тримаючи стропи.

7

Ліс, район Здолбунова

Трохи поволочило, та дерева загальмували, зупинився.

Коломієць звівся на ноги, звільнився від парашута. Тепер треба прикопати, але з цим він поки не поспішав. Завмер, услуховуючись та вдивляючись у лісову темряву. Рух почув позад себе, ішли сміливо, значить, свої. Але, розвертаючись, Максим усе одно витягнув пістолет, скинув запобіжник.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/andr-y-anatol-yovich-kokotuha/chorniy-l-s/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

Приміщення, часто окрема камера, де відбували покарання в'язні системи ГУТАВ НКВС в 1920-1960-х рр. Барак посиленого режиму (БУР - барак усиленого режима, рос.), по суті, був внутрішньою тюрмою табору, куди саджали порушників дисципліни, тих, хто відмовлявся від робіт тощо. З другої половини 1960-х називався ПКТ - приміщення камерного типу.

2

Мається на увазі редакція Кримінального кодексу, прийнята 1926 року й чинна в період, згаданий тут.

3

До літа 1943 квадратні нашивки («кубики», «кубарі») на комірах шинелей та гімнастерок - знаки, за якими розрізняли військові звання в Червоній армії. Від другої половини 1943 року замінені погонами.

4

1937 рік - пік довоєнних сталінських репресій, на який припали політичні чистки, заміни у вищому керівництві СРСР та на місцях, масові розстріли по всій території країни. Після цього, прийнято вважати, диктаторська влада на певний період незначною мірою послабила тиск на людей. Навіть мали місце окремі звільнення й визнання «перегинів» та «помилки».

5

Троцький, Ігор Васильович (1890 - ?) - випускник Київського військового училища, учасник Першої світової війни, штабс-капітан російської армії. У грудні 1917 року очолив 1-шу сотню повстанського загону ім. Яна Кармелюка військ Центральної Ради в Кам'янці-Подільському. У квітні 1918 року загін, перейменований у курінь, під командуванням Троцького був переведений до Харкова. З листопада того ж року курінь був переформований у 2-й Запорізький піхотний полк і отримав завдання тримати фронт з боку Вовчанська. Не встоявши під натиском Червоної армії, полк узимку 1919 року із втратами почав відступати в напрямку Люботина. Згодом Ігор Троцький став полковником Армії УНР. Від 1922 року його доля невідома.

6

Польські загони самооборони, створювалися переважно в польських селах на Волині. Крім того, існували підрозділи польської допоміжної поліції, аналогічні українським. До 1943 року формально співпрацювали з німецькою окупаційною владою. Згодом як українські, так і польські парамілітарні структури поповнили, відповідно, військові підрозділи Української повстанської армії та Армії крайової.

7

МП (нім. Maschinenpistole) – пістолет-кулемет німецької фірми «Erfurter Maschinenfabrik», розроблений конструктором Генрихом Фольмером. Мав різні модифікації, стояв на озброєнні вермахту.

8

Щоби, аби (тут і далі – місцевий діалект).

9

Під такою назвою місцевість значилася в адміністративному поділі райхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.).

10

Громадські господарства, або громгоспи – перейменовані нацистами радянські колгоспи. Завдяки їм німці намагалися зберегти тотальний контроль над українським сільським господарством, переважно вивозячи продукцію ешелонами до Німеччини й використовуючи її здебільшого для військових потреб.

11

Громадяни окупованих нацистами країн Європи, визнані етнічними німцями й записані до т. зв. німецького національного списку (Deutsche Volkliste). Вони мали особливий статус, захист та матеріальну допомогу адміністративних органів, переважно посідали відповідальні посади в поліції, місцевих адміністраціях тощо.

12

Збройні сили польського підпілля під час Другої світової війни. Була сформована на територіях Польщі в кордонах до 1 вересня 1939 року. Підпорядковувалася польському еміграційному уряду в Лондоні. Між керівництвом АК та силовими структурами СРСР діяла угода про військову співпрацю. Декларуючи боротьбу з німцями, польське підпілля водночас активно діяло й проти ОУН та УПА, уважаючи українців німецькими союзниками та, головне, не визнаючи претензій українців на власні території, оскільки Польща прагнула повернути кордони станом на вересень 1939 року.

13

Окулицький, Леопольд (1898–1946), керівник польського підпілля в Західній Україні, був відомий під псевдонімом Ведмедик. Координував дії з органами НКВС СРСР як із союзниками. У березні 1945 року разом з іншими керівниками польського національного підпілля був заарештований НКВС, за вироком суду отримав 10 років позбавлення волі, у грудні 1946 року розстріляний у Москві, у підвалах тюрми на Луб'янці.

14

Союз збройної боротьби (пол. Związek Walki Zbrojnej) – польське збройне підпілля, створене в листопаді 1939 року й у лютому 1942 перейменоване в Армію крайову.

15

Український штаб партизанського руху – орган керівництва радянськими партизанськими формуваннями в Україні часів радянсько-німецької війни. Створений 30 травня 1942 року постановою Ставки Верховного Головнокомандування СРСР. Підпорядковувався Центральному штабові партизанського руху, а в оперативному плані – Військовій раді Південно-Західного напрямку. З середини березня 1943 УШПР став оперативно підпорядковуватися Держкомітету оборони СРСР.

16

«Запаморочення від успіхів. До питань колгоспного руху» – одна з програмних статей Й. Сталіна, опублікована в газеті «Правда» 2 березня 1930 року. Сталін критикував «надмірну самодіяльність» партійних працівників, котрі припускалися «перегинів на місцях». Як наслідок, почалося масове кримінальне переслідування тих, хто «викривлено розуміє

генеральну лінію партії». Хоча на момент публікації Сталін приділяв увагу передусім колгоспам, згодом «перегини» виявлялися й засуджувалися всюди, де того вимагала політика «очищення партії», у тому числі в органах НКВС.

17

Військовий гарнізон.

18

Акції насильницького умиротворення місцевого населення на окупованих територіях.

19

Військове звання в УПА, відповідник сержанта.

20

Бан - вокзал, рідше - базар, велика площа (жарг.).